
EDITORIAL

Jak blažené je smět říci ZDE JSEM, tady bydlím, tady jsem doma. Katolicismus je náboženstvím zakotvenosti nebo alespoň boje o zakotvenost, o nalezení svého místa na této zemi – arci že vždy s vědomím, že (řčenou s Michnou z Otradovic) „hrob poslední jest hospoda“. Každý z nás je poután několika soustřednými kruhy, od toho rodinného až po kruh vsí Země, plovoucí co talíř v Ókeanu, a běda, když je kterýkoliv z kruhů porušen! Ty ostatní mění se okamžitě ve jho, které setsakramentsky tíží a tlačí.

Ze všech možných kruhů, jejichž součástí se cítíme, chceme tentokrát ohledávat dva – kruhy jednotlivých míst, v nichž my sami nebo autoři nám blízcí kořeníme, a kruh Českého království, které je všechny obepíná. (Moravské tradice záměrně ponecháváme pro doufané přístě.) Vlastně tři, neboť třetím kruhem je právě kruh úvah o „umístěnosti“, regionalismu a případně provincialismu. Už sama možnost regionalismu je založena na existenci čehosi starého, čehosi tradičního, k čemu se regionalista může odvolávat. Nediv se proto, rozmilý čtenáři, té sestavě tradičních autorů Souvislostí, která bude o regionech rozjímat – Bohuslav Blažek, Přemysl Rut, Václav Cílek, Aleš Roleček, Ivan Slavík, ani sestavě povětšinou Ti známých básníků, z jejichž díla Štěpán Nosek (jeden z nejzapálenějších regionalistů nejmladšího pokolení) básně s motivy krajiny, rodného či osudného kraje vybral. Jediný příspěvek slovenského, ve Švédsku působícího lingvisty profesora Lubomíra Ďuroviče poněkud vybočí a všechny kruhy nám napříč protne, ukazuje na pozoruhodném jazykovém materiálu (kdopak nám asi zase pohoršen napíše...) tradiční Evropu jako velkou vesnici.

Druhou část čísla jsme pojali jako jakousi duchovně-kulturní mapu Čech. Od jihozápadní bavorské hranice až k severovýchodním cípům, ba až ke staré, Prušáky odtržené zemské hranici posbírali jsme, co nám milého – barokáře, obrozence i naše současníky, světce, básníky, překladatele i kazatele. Jistě že je to mapa subjektivní, posetá nepravidelně, se dvěma zřetelnými těžišti právě v jihozápadních a severovýchodních Čechách. Doplň si ji, ó čtenáři! Pověz, kde ty jsi doma...?

PÍSEŇ NA ÚVOD

Vlastenecké hory neboli Čechy krásné, Čechy mé / 5

MÍSTO

Bohuslav Blažek: Několik argumentů pro regionalismus / 7

Přemysl Rut: Děj a dějiště / 11

Regionalismus v diskusi (připravil a komentoval Jakub Krč) / 15

Václav Cílek: Blaník a Highgrove v roce 1996: pokračování legendy
grálové / 24

Aleš Roleček: Cuius regio, eius religio – mariánská království / 39

Lubomír Ďurovič: Typologie klení ve slovanských a sousedních jazycích
(přeložily Marie Kohoutová a Petra Papoušková) / 46

Ivan Slavík: Můj regionalismus / 60

Cesta v prachu dohořívá (připravil a komentoval Štěpán Nosek): P. Kolmačka, Z.
Hejda, M. Toman, L. Kundera, M. Salava, J. Červenka, M. Doležal, J. Slovák,
P. Borkovec, J. Mědílek, P. Maděra, K. Křepelka, V. Färber, M. J. Stöhr, R.
Valušek, M. Souček, J. Zelenka, V. Jirousová / 64

MÍSTÁ

ŠUMAVA: Bezhlavci, obři, skřítki, divná místa... (přel. Josef Rauvolf) / 77

Hans Watzlik: Stilzel, skřítek ze Šumavy (přel. Josef Rauvolf) / 91

DOBRŠ: Radek Lunga: De Waldtova Dobrš / 105

Adolf Heyduk: O dobršské zvonici / 115

ČESKÉ BUDĚJOVICE: Robert Sak: O Růži / 118

PÍSEK: Martin C. Putna: Kolikero je jihočešství, koliker Písek / 135

PLZEŇ: Básně Tomáše Hudce / 169

KARLŠTEJN: Karlštejn jako archa záchrany aneb Král, Grál, Antikrist / 175

TÝNSKÝ CHRÁM: Jiří Reinsberg: Sedmero kázání / 185

LITOMĚŘICE: Jan Jandourek: Ústav / 195

HLUBOKÁ U TRHOVÉ KAMENICE: Aleš Roleček: Usušené dítě
(komentář MCP) / 210

LÍPA U PETRKOVA: Básně Josefa Mlejnkna / 213

HRADEC KRÁLOVÉ: Václav Petrбок: Josef Liboslav Ziegler a východočeský
obrozenský Parnas / 225

ČERVENÝ KOSTELEK: Básně Štěpána Noska / 235

NÁCHOD: Štěpán Nosek: Jaroslav Skalický – příběh venkovského
překladaatele / 237
Z překladů J. Skalického: W. B. Yeats / 243
KLADSKO: Jan Linka: Glatz, Klodzko, Kladsko / 247

POD ČAROU

Zápisník IX: Kritikova smrt? (MCP) – Kniha na procházku (Martin Valášek) –
Libčevesko Kryštofa Blažka (Bohuslav Blažek) – Na lesních mýtinách a ve
skalních stěnách (Miloš Doležal) – Za církev sloužící a chudou (Pavel Mareš) –
Latinitas bohémica – sine qua non? (Lenka Jiroušková) – Jednoho večera v půli
léta (Jan Jandourek) – Gončarov mezi Dostojevským, vodou a zemí (Martin
Gaži) – Vážený pane doktore (Mojmír Trávníček) – Omluva redakce Mojmiru
Trávníčkovi i čtenářům (MCP) – Milý pane Borkovče (Emil Juliš) – Errata
(Martin Machovec) / 251

VÝTVARNÝ DOPROVOD

Fotografie Kryštofa Blažka a Jana Raby

SOUVISLOSTI 2-3/1996 REVUE PRO KŘESŤANSTVÍ A KULTURU

Vydává Sdružení na podporu vydávání časopisů.

REDAKCE / Petr Borkovec (Černošice), Václav Petrbok (Hředle), Martin C. Putna (Zalužany), Jan Klimeš (tajemník redakce)

REDAKČNÍ KRUH / Bohuslav Blažek, Miloš Doležal, Eva Formánková, Bohdan Chlíbec, Jan Jandourek, Václav Konzal, Jakub Krč, Jan Linka, Zdeněk Neubauer, Štěpán Nosek, Antonín Petruželka, Přemysl Rut, Jan Spousta, Martin Valášek, Jiří Zajíc a další přátelé

OBÁLKA a osnova grafické úpravy Jiří Médílek

KONTAKTNÍ ADRESA / Jindřišská 5, Praha 1, 111 50

Číslo účtu u České spořitelny 70033-1310554-038/0800 / Mezinárodní indexové číslo 47 404,
ISSN 0862-6928

Cena 59 Kč / Objednávky přijímá Firma Ji-Pe, Burdova 1227, 198 00 Praha 9-Kyje, tel. (02) 66 31 1209
K dostání u vybraných knihkupců / Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím poštovní přepravy Praha, č. j. 1299/93 ze dne 21. dubna 1993 / Sazba MU typografické studio, Praha / Tisk Grantis, s. r. o.,
Ústí nad Orlicí / Sazba předána k tisku 26. 11. 1996

TOTO ČÍSLO VYCHÁZÍ S PODPOROU MINISTERSTVA KULTURY ČR

Rychle a vroucně
mf

Če - chy krás - né, Če - chy mé, du - še
 má se stou - hou pne, kde ty va - še ho - ry
 jsou za - snou - be - ny so - blo - hou.

J. L. ZVONÁŘ - V. J. PICEK / VLASTENECKÉ HORY

Čechy krásné, Čechy mé,
duše má se s touhou pne,
kde ty vaše hory jsou
zasnoubeny s oblohou.

S oblohou a nebesy,
kde přemýšlí na plesy
anděl světlem oděný,
k slávě Páně stvořený.

Pán ten stvořil také vás,
slavné Čechy, vlasti krás.
Anděla vám s nebe dal,
váš by národ k zpěvu zval.

A ten národ pje rád!
V žalmech však i touhu znát,
by ten anděl chránil Čech
do skonání věků všech.

Proto, krásné Čechy mé,
duše má se touhou pne,
kde ty vaše hory jsou,
zasnoubeny s oblohou.

(Janoušek – Neubert: Sokolský zpěvník, 8. vydání, 1904)

Hnojnice, Libčevsko, dubnový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

Hnojnice, Libčevsko, březnový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

BOHUSLAV BLAŽEK / NĚKOLIK ARGUMENTŮ PRO REGIONALISMUS

Regiony jsou dnes svrchovaně aktuální. To je fakt, který se dá prokázat. Důvodů pro to je několik. Není to ale tak, že by tyto důvody byly příčinami a větší aktuálnost regionů byla následkem. Vzestup regionů zase zpětně ovlivňuje své zdroje. Taková je struktura a dynamika soudobé společnosti.

Slavná Naisbittova kniha *Megatrendy* upozornila už na začátku 80. let, že z obsahové analýzy amerických médií plyne nový regionalismus. Etnické menšiny přestávaly klást na první místo asimilaci s americkou společností a začínaly vyzdvihovat svá specifika, od jídelníčku přes folklor po duchovní tradice včetně jazyka. Děti rodilých Američanů začaly jezdit na prázdniny do Evropy a učit se jazyku svých dědečků a babiček. S tímto trendem souvisel právě vzestup regionů. Odlišnost a příslušnost k subkultuře s tradicí začala být ceněna výš než schopnost vyrovnat krok s majoritní civilizací. Kdo nebyl krví Indián, Asiat nebo aspoň Slovan, hledal své kořeny v místě, kde žilo několik generací jeho předků. Ohromně vzrostl regionální tisk, rozhlas a televize, a naopak monopol celostátních médií začal ochabovat.

Dalším z rysů dnešní doby je, že se v ní nešíří vlivy jen v podobě vzestupu nebo poklesu hodnot nějakých parametrů, které tak ovlivní zase jiné parametry, ale že se paralelně rodí a vzájemně posilují složité navzájem si podobné strukturace. Jednou z takových (staro)nových strukturací je decentralizace a přechod od horizontální struktury organizace k horizontální. Je příjemnější a především účinnější, když se srovnatelně kompetentní lidé baví o svých problémech mezi sebou, než když se to děje prostřednictvím jejich šéfů.

To je ovšem ideální prostředí pro regiony. Nejsou to už jen poslušné dítky, které na povel z centra, že se sluší projevit aktivitu, dávají najevo větší známky pohybu. Aktivita v regionech vzniká bodově. Nepotřebují se odborářsky spojovat a domlouvat se na společné akci, protože rezonují s jakousi vyšší strukturací, na které se podílejí jen ti, kdo o to stojí.

Takováto rozptýlená, vzájemně jakoby nekoordinovaná aktivita se těžko dusí z centra. Nelze identifikovat ani odstranit vůdce vzpoury. Toto šíření vzorce (pattern) nebo vzoru (paradigm) probíhá nejsnáze tam, kde jsou svobodná a zároveň vlivná média. To, že lidé nerozumějí analyticky strukturu, kterou přejímají, že ji často přebírají analogicky, z jiných oborů, a že si ji aplikují a doladují na svůj obor a místní situaci, to je vlastně úžasným otevřením nové dimenze sociální kreativity.

Dokud totiž někdo napodobuje tak, že motiv doslovně okopíruje, nepřemýšlí to-

lik o svém problému a jeho kontextu, ale může být jen veden zavisť. Analogické myšlení znamená legitimní inspiraci, která začne nést skutečné plody, jakmile je konkretizována, dovedena do hic et nunc. Tomu napomáhá tolik kritizovaná audiovizuálnost elektronických médií.

Analogická komunikace bodových strukturně si podobných subjektů znamená mimojiné podstatné snížení konkurenčního tlaku. Regiony už spolu nesoupeří tím způsobem, že každý něco takřkajíc dovede na centrální trh a tím nejlepším je ten, kdo nejlíp prodá. Spíše jde o to, aby každý byl něčím jiným zajímavý, aby našel svůj profil, svou kombinaci předností – a na ni přilákal zájemce. Pak mohou opadnout prastaré rivality a vlk s beránkem mohou začít být partnery: každý má svou niku, svou klientelu. Je to úsporné: produkty už se nemusí všechny vozit do centra, zájmově diferencované centrum si za nimi jezdí samo, mimojiné proto, že mu dochází, jak moc cestou ovdadnou nebo co všechno protipřirozeného se s nimi musí udělat, aby neovadly.

Nový regionalismus je tedy i poklesem monopolu města a vzestupem venkovského prostoru, přesněji řečeno jeho aktivních bodů. Tuto roli málokdy zvládnou jednotlivé malé obce – a tak se těmito ohnisky inovací a aktivity stávají často malé regiony.

Protože tyto nové regiony nikdo neorganizuje shora, není tu ani administrativní dozor, který by trval na tom, že musejí pokrýt celé území a vzájemně se nepřekrývat. Jedna a tatáž obec může patřit do několika regionů zároveň, vymezených historicky, krajinářsky, z hlediska povodí nebo třeba etnika. Základní podmínkou pro vznik regionu je jeho sociální subjektivita. Ta se rodí s tím, jak region postupně odhaluje své potenciály. A ty jsou vždy relativní, vyhraněné vůči kontextu. Protože se nevztahují k centrálnímu trhu zemědělských produktů, ale vůči klientům, kteří přijedou nebo neprijedou, může se nyní neúrodný kraj pochopit a nabídnout kupříkladu jako kraj nostalgické krásy, nízké hustoty obyvatel i sídel. Není absolutních pozitiv a negativ, protože ustupuje nadřazené absolutní měřítko. Místní problém lze transformovat v přednost, v nového genia loci.

Venkov byl vždy závislý na tom, jak silná a jak osvětlená byla společenská objednávka měst. Pro pochopení možnosti rozvoje venkovských regionů je důležité si uvědomit, že podstatou této objednávky už není co největší výroba potravin. Nejvíce žádané regionální artikly dneška, to je nenarušená, udržovaná a přitom přístupná a prostupná příroda, nekontaminovaná půda, voda a vzduch, prostor pro zdravý tělesný pohyb, možnosti rekreace a bydlení v blízkosti přírody.

Tato redefinice venkova znamená, že největším zdrojem jeho příjmů je turista, rekreant a nocležník. Z výkrmny města se stává léčebna a osvěžovna města. Fakt, že tyto nové regiony už nesoutěží se svými fyzickými sousedy, ale že bojují o klienty, činí velmi nežádoucí výraznou rivalitu nebo dokonce násilné konflikty mezi regiony. Evropa regionů je nejenom pestřejší a neskonale diferencovanější než většina

civilizací unifikovaných měst, ale je také mírumilovnější. Potřebuje mír ke svému chodu. Protože nové regiony vznikají z hlediska nabídky, často nerespektují státní hranice. Zejména pohraniční hory tvoří jednu velkou atrakci. Přeshraniční spolupráce regionů není tedy něčím navíc, ale rehabilitací čehosi přirozeného, co v těchto místech kdysi fungovalo.

Civilizace směřující k hrůzné utopii, ve které je všude všechno stejné, tedy končí. Nové regiony jsou návratem k přirozené logice, ve které jsou vysokou hodnotou jednak místní tradice, jednak rozmanitost těchto tradic. Elektronická média nemusejí být jen zbraní mechanistické, uniformizující civilizace. Trh nemusí být nástrojem pro odstraňování rozmanitosti. Regiony mohou zbavit tržní společnost jejího sklonu k obludnosti.

Medailon BOHUSLAVA BLAŽKA jsme otiskli v čísle 1/1995.

Hnojnice, Libčevesko, srpnový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

Hnojnice, Libčevesko, květnový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

PŘEMYSL RUT / DĚJ A DĚJIŠTĚ

Zdá se, že naše touha objevovat svět je od počátku vystavena ironickému paradoxu, jež všechen cestovní ruch a všechna dostupnost informací dokázaly jen obrátit naruby: jestliže se svět po dlouhá staletí skládal z naprosto odlišných míst, jejichž doma uvázaní obyvatelé z nich nepoznali než svůj rodný kraj, pak dnešní cestovatel (či spíše cestující) poznává i na druhé polokouli téměř jen to, co zná z domova. S univerzálními nároky a jejich stále dokonalejším uspokojováním „Kde“ ztrácí význam, ponechávajíc si pouze funkci poutače, reklamního magnetu: Eiffelka zve do Paříže, Big Ben do Londýna, palmy na Kanárské ostrovy. Mám podezření, že tato devalvace „Kde“ souvisí s poklesem ceny příběhu, s méněcenností děje v soudobé literatuře.

Textům dramát předchází seznam jednajících osob a údaje o čase a místě, v nichž se příběh odehrává. Tak jsou – ještě než se zvedne opona – stanoveny podmínky příběhu: kdo – kdy – kde. Patří k sobě neoddělitelně. Pokus přestěhovat například Hamletův příběh z Elisionu do Versailles by záhy musel z této jediné změny vyvodit důsledky mnohem podstatnější i pro králevicovu povahu a skutky, jichž je schopna. Odchylky, které by si taková operace vynutila, by přesně změřily důležitost takzvaného dějiště pro povahu činů i osob.

Příběh zbařený (nebo jen nevědomý) svého „kde“ neposkytuje hrdinovi bitevní pole a bere mu tak možnost být hrdinou. Podíl „kde“ na totožnosti člověka dokonale vyjadřují šlechtické přídomky: pán Tenaten z Tama a Odtamtud. Už tím je vytvořen předpoklad pána Tamtoho Odnaproti – a založen konflikt, hranice, linie fronty, ale i nachystány podmínky k únosu, k lásce přes překážky – a tím k závěrečnému akordu děje, ať durovému nebo mollovému.

Role „kde“ v příbězích je mnoho: od atmosféry místa (říkáme „to by se jinde stát nemohlo“, „kout jako stvořený pro vraždu“) přes „kde“ jako předmět sporu až po „kde“ jako duši promítnutou do kraje. Nesouměřitelnost krátkého života a „odvěké“ krajiny činí každý hluboký vztah k ní v posledku tragickým: člověk vnímající Čechy krásné jako Čechy své se těžko smíruje s vyhlídkou, že si je do hrobu nevezme, že jeho stopy brzy zarostou. Odtud také snaha zakládat rodinná a rodová sídla, odtud potřeba prodloužit vzájemnost „krve a půdy“ – další naleziště tragédií, mýtů, eposů.

Kupodivu (až se zdá, že se nám tím chce něco důležitého sdělit) nejsou příběhy mezi jednotlivá místa rozděleny rovnoměrně: kolem některých „kde“ jako by se kupily v takovém množství, že nebyť posloupnosti času, ani by se tam nevešly, jinde

jako by se bezradně zastavily (sem by patřila úvaha o vlivu předměstí na tři nepřesvědčivé konce Langrovy Periferie), nebo před dávnými časy z kraje odešly. Netrpělivé obyvatelé to vede k závěru, že taková místa je nutno opustit, protože na nich „chcíp pes“, je třeba vypravit se tam, „kde se něco děje“.

Tak se pan J. z Kutné Hory v mládí vydal do světa, do Nového světa za mořem. Ale z rodného maloměsta tím nezmizel. Aniž si toho byl v daleké Americe vědom, žil dál v řeči a vzpomínkách rodáků, měnil se v nich a zrál, jak je u hrdinů pověstí obvyklé. Ani on ovšem nedokázal zapomenout na dějiště svého dětství a mládí. Vracelo se mu na mysl tak často, až se – přemožen steskem – rozhodl využít příznivého politického obratu a „na stará kolena“ se vrátit domů. Přijel a zastihl ještě pamětníky mladých let, ale když s nimi chtěl sdílet vzpomínky, vzniklo nedorozumění: pamatovali si ho jinak, než se měl v paměti on. Věděli lépe, co byl tenkrát zač, co komu a s kým provedl, ba čemu věřil a co si tajně přál. A věděli to všichni stejně, znali tutéž variantu příběhu pana J., mnoho let na ní přece pracovali, přivedli ji k dokonalosti a mohli si teď vzájemně dosvědčit každou její podrobnost. Pan J. byl proti nim se svou verzí minulosti sám. Pokud s nimi chtěl vyjít, pokud chtěl smířen „umřít doma“, musel se nakonec vzdát té části života, na kterou tu chtěl navázat, a přijmout za svůj životopis někoho, kvůli komu by se navracel.

Ten (skutečný) příběh upozorňuje na úskalí cest „tam“ a zároveň zpochybňuje sentiment cest zpátky. Říká vlastně, že člověk žije i za svými zády a že jednou bude této své odvrácené podobě postaven tváří v tvář. Říká tedy něco, co má být řečeno právě na konci dvacátého století, věku svobodného pohybu, ale i nedobrovolných vyhnanství. Podhoubím, a tedy podmínkou toho příběhu však není nepokoj toho, kdo odešel, nýbrž nepokoj těch, kteří zůstali. Těch, kteří propadají beznaději procházejíce kolem místního nádraží, kde většina vlaků ani nezpomalí jízdu. Těch, jejichž malátného vzrušení se domáhá zpráva z Cesty Vysočiny, „týdeníku občanů okresu Havlíčkův Brod“: „v nakladatelsví Brána vyšel Slovník českých spisovatelů od roku 1945 (A–L). Zpracovalo ho oddělení současné literatury Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky. (...) Autorský kolektiv vedl Pavel Janoušek, mezi autory hesel je také brodský rodák Jaroslav Med. Ve slovníku najdeme autory mající vztah k našemu okresu. Jsou tu zastoupeni – básnířka a překladatelka Vlasta Dvořáčková, básník a překladatel Ladislav Fikar, básník a publicista Jaroslav Holoubek, spisovatel a literární kritik Otakar Chaloupka, literární historička Jaroslava Janáčková, spisovatel Zdeněk Matěj Kuděj, herec a dramatik Pavel Landovský.“ Tomuto zostřenému vidění rodáků a sousedů na mlhavém pozadí ostatního lidstva sluší nálepka provincialismu: ze světa se mu zdá hodné zájmu jen to, čím se „tam“ prosadil někdo „od nás“, ověřiv tak, že to jde, že scházelo jen málo a nemuseli jsme tu zkytnout ani my.

Lze však v tomto světě, kde „život je jinde“ zůstat doma a nezabřednout do stojatých a lepkavých vod provincialismu? Nejsme nakonec postaveni před pochmur-

nou alternativu, zda se utrácet steskem nebo zalznout omezeností?

Užitečnější než honem odpovědět bude připomenout životní pocit známý starším generacím jakožto věrnost. Tento stále vzácnější stav ducha se neobejde bez jistého fatalismu, který nejen v setkání s lidmi (zvláště v tom, jež ústí do manželství) ale i v povolávacích rozkazech, ve stěhování kvůli nájemnému a ve volbě místa pro letní byt slyší tichý hlas osudu. Otázka člověka takto zasaženého pak nezní „Jak já se odtud (od téhle ženské, z toho zapadákova, z těch poměrů) dostanu ke svému?“, nýbrž „Jak já využiju tu příležitost pro sebe, jak ji učiním svou příležitostí?“

Rozhodnutí pro jednu z těch otázek naprosto zásadně mění výhled do světa. Dá se to vyzkoušet, jako si zkusíme dvoje brýle. Zatímco optikou první z nich je vidět jako dalekohledem, optikou druhé se dá jako v mikroskopu rozpoznat bohatý a čilý život tam, kde to původně vypadalo na nudu a mrtvo. Ovšemže ten druhý pohled má velmi omezený obzor, často na několik čtverečních kilometrů; tento nedostatek však lze vynahradit vědomím prostoru otevřeného vzhůru, nebe společného všem. Takto vyjádřeno může to kosmické vědomí připomínat známý „chleba“, který je „všude o dvou kůrkách“. Ale tahle lidová moudrost zůstává v zajetí praktických potíží, drží se svého jistého v předtuše, že by si beztak jinde nepolepšila – a je tím provincialismu s jeho zatrpklostí, rezignací a předsudky blíže, než si přiznává; je to moudrost horizontální. Z nepraktické a nevyzpytatelné výšky však proudí (nejnápadněji do lidových písní) cosi vertikálního, vesmírný průvan, napětí mezi Hurtovou lhotou a Veškerenstvem, napětí, které by se každým rozšířením obzoru mohlo leda oslabit. Pouze tou vertikálou lze také vysvětlit, že například místně i časově vzdálený betlémský děj mohl být koledami, komediemi i obrázky znovu a opět situován do kterékoli české vesnice – jako by měsíc byl střepem zrcadla, v němž smíme aspoň zkrlesně a zlomkovitě zahlédnout výjev odjinud, z jiného jeviště – a život pak hrdiny výjevu z domácí kuchyně, šatit je po našem a nechat je mluvit, jak (i o čem) mluvíme my.

K pohledu vzhůru, totiž k uhadování vzdálených dějů v zrcadle měsíce, jsme přirozeně nutkáni tím častěji, čím méně se toho děje tady dole. Nedostatek příběhů se zvláště dojemně projevuje v citovaných už okresních novinách, jež povinnost pravidelně vycházet nutí k podrobným informacím o tom, co se NEstalo, například kdo všechno NEpoložil dne 29. července 1996 – 140 let po Havlíčkově smrti – věnek k jeho pomníku v městském parku: „Zapomněl Městský i Okresní úřad, (...) zapomněly i okresní noviny (...) a styděl jsem se (...) i za pracovníky Kulturního domu Ostrov, kteří takovéto vzpomínkové příležitosti mají jistě ve své náplni.“ Nepřítomnost dějů, které ve velkém světě přeplňují dnes noviny a zítra odpadkové kontejnery, dovoluje vnímat hlubší, neméně vzrušující děj, spodní proud bytí, cestu vysočiny, blednutí vzpomínek, oblaka brodící se řekou. Věrnost místu pak není žádná „oběť“ podmíněná „odříkáním“, může být motivována prostě zvědavostí, co ještě mikroskop ukáže. Někdy stačí proměnlivost počasí, střída let, které nám totéž místo uka-

zují v různých podobách, jako by před námi otáčely sochou. Ta zkušenost může být tak určující, že mnozí zasažení už věnovali život snaze najít pro ni výstižná slova, sdělit ji a sdílet. Říká se tomu regionální literatura, ale nejsou to jen paměti gramotných sedláků. Je to řeč všech, kdo propůjčili ústa geniovi loci.

Kdo chodí dnes a denně týmiž cestami, všimne si dřív či později, že za běžnou obeznameností, díky níž v místě nezabloudí, obstará si, co potřebuje, a pomalu „nemá kam jít“, poněvadž „už všude byl“, začíná prosvítat vrstva skrytých dějů. Znáš můj příběh? ptá se komín, pumpa, strom.

Podle své povahy může se člověk zachovat trojím způsobem: buď – nejčastěji – otázku přeslechne, nebo se obrátí ke knihám a pamětníkům, jak to s tím komínem, pumpou či stromem vlastně bylo, anebo (to bývá můj případ, budu tedy pokračovat v první osobě) se také přistihnu, že si jejich příběh vymýšlím. Pokud komín, pumpa, strom vstoupí do příběhu, jako by náhle už nebyly tak odkázány na svá dosavadní stanoviště, být je tam většinou lze i potom spatřit. Nosím je s sebou, i kdyby mi je zbourali. Tak příběh zachraňuje, vykupuje ze stínu zmaru, ba vrací život zaniklému. Lpění na věcech, pocit, že bych nemohl žít bez střechy protějščího domu, a nejspíš i leccos z toho, co nazýváme „láskou k vlasti“, je vpravdě špatné svědomí, že kdyby se „to všechno“ dnes propadlo do země, zmizí to nerozpoznáno; nebudu schopen o tom nic kloudného vyprávět; neobjevil jsem to, jen jsem si na to zvykl, jen si bez toho „nedovedu život představit“. Kdybych ty věci vzal do příběhu, osvojil si je vyprávěním, úzkost o ně by polevila, smířil bych se s jejich koncem, jako jsem díky jinému příběhu smířen se svým.

Jestli přijaly pozvání, vzaly můj příběh za svůj, pozná se tak, že vymyšlený děj se překvapivě doplňuje s tím, co se dá o komínu, pumpě, stromu „zjistit“. Proč by to nemohla být zkouška hloubky, do jaké můj zrak dovedl proniknout, zkouška míry, do jaké jsem tu doma?

Medailon PŘEMYSLA RUTA jsme otiskli v čísle 2/1994.

REGIONALISMUS V DISKUSI

V průběhu léta a podzimu 1926 rozesílal kdyňský advokát a předseda osvětového spolku Jaroslav Štěpánek 208 dopisů. Byly určeny jednak známým osobnostem kulturního a společenského života, jednak redakcím 126 periodik. Dopisy obsahovaly čtyři otázky, formulované J. L. Fischerem, docentem Masarykovy university: 1) Jaký jest význam regionalismu, 2) Jaká nebezpečí v sobě chová, 3) Jaký by měl býti program regionalistické činnosti vůbec, 4) Jaký speciální program regionalistické činnosti chodské. Odpovědi na „Anketu o regionalismu“ byly publikovány v III. ročníku revue Jihočeský přehled (1928, č. 2–3) a v publikaci Anкета o regionalismu (Kdyně 1928, s rekapitulací a interpretací celé akce z pera J. L. Fischera)¹.

O devět let později ze závěrů kdyňské ankety vyšel literární dějepisec a kritik Bedřich Slavík ve své knize Regionalismus a literatura (Domažlice 1937). Pokouší se v ní vymezit specifika českého regionalismu (v porovnání s francouzským a německým)² a uchopit jej jako „literární směr“. „Praktickým řešením otázek“ z této knihy (jak píše sám Slavík) je pak několik jeho literárněhistorických publikací – mj. Písemnictví na Litovelsku (1937), Hanácké písemnictví (1940), Písemnictví na Moravském Valašsku (1947) – a soubor esejů Kořeny (1944).

Následující výběr z odpovědí kdyňské ankety (a z textu knihy B. Slavíka) nechce tvrdit, že závěry kdyňské ankety jsou dodnes platné, ne-li nadčasové. Chce však ukázat na první výrazný pokus o chápání regionalismu jinak než jako skanzenu vlasteneckých a protigermanizačních snah českého obrození. (Tradiční potřeba nepřítel tu vede zhusta k tomu, že obávaný Němec je vystřídán stejně nenáviděnou Prahou.) Svoji pestrostí chce zároveň být důkazem, jak složité je shodnout se na významu bytí jediného slova...

ARNOŠT BLÁHA

(...) Regionalismus jako teorie, to znamená: Národ, třeba představuje jisté společenství a jistou sjednocenost, představuje jistou rozrůzněnost. A čím kulturnější je národ, tím větší unifikace, ale též tím větší diferencovanost. To je zákon společenské kinetiky. Vývoj společnosti jde směrem stále většího sjednocování celku při stále pokračujícím rozrůžňování částí.

(...) Regionalismus jako praxe: Znamená to snad roztržít národ a jeho kulturu na drobné provinciální organismy a složky? Jistě, že nikoli. Národ vznikl tak, že jednotlivé kmeny, jednotlivé provinciální útvary byly sjednoceny, unifikovány centrální a centralizující mocí. Nejen mocí centralizující politicky, komunikačně, hospodářsky, obchodně, ale i kulturně a mravně. Národní mrav, to je lokální obyčej, který převládá na celé národní oblasti. (Lidé mají zvyky, kraje mají obyčeje, národ má mrav.) Národní řeč, to je lokální dialekt některého území užšího, některého kmeny, některé kulturní skupiny, který převládá. (...) Národ je zkrátka velká asimilační dílna, v níž se roztavily různé provinciální odlišnosti. To bylo nutno, aby se vytvořila jednotná duše národa. Máme snad prakticky zase rozkládati tuto duši v její prvky, rušit jednotu, pracovat k provinciálním partikularismům? To jistě nemůže být smysl a úkol regionalismu. Regionalismus nemůže znamenat útok na národní jednotu ani restauraci dřívějších provinciálních zlomků.³

FRANTIŠEK FAJFR

(...) Jaký je tedy poměr regionalismu k nacionalismu? V našich poměrech sotvakdo se bude obávat, že člověk postrádající lokálního patriotismu, „nezakořeněný“ v určité krajině, ztrácel by se v neurčitostech „abstraktní vlasti“ vůbec nebo abstraktního člověčenství. Pěstovati zvláštní regionální patriotismus připadalo by nám jistě trochu umělé, zvláště u inteligence, kterou praktické zaměstnání nutí ke stěhování uvnitř státu a která takto opouští krajinu svého původu. Uvnitř českého národa se také regionalismus nemá oč opřít: nějakým zvláštním regionálním temperamentem a charakterem se český národ nerozlišuje na více povahových (psychologických) a kulturních typů. Čech musí výslovně prohlásit, z které krajiny pochází, poněvadž to na něm jinak nelze poznat, leda že snad – spíše ze zlovyky – okoření svou řeč tu a tam nějakou dialektickou raritou.

(...) Heslo regionalismu, přejaté patrně z francouzské politické literatury a používané tu a tam u nás, nehodí se na naše poměry. Je také dosud velmi neurčité a nejasné. Nevyjadřuje zřejmě nic více než pouhé sběratelství a konzervátorství folkloristických a dialektologických zvláštností některých neurčitě vymezovaných krajin, propagování jejich přírodních krás, pěstování místní historie. Nemá dosud u nás ani kulturní, ani politický program.

Nebezpečí regionalismu, aspoň takový, jaký dosud je, neznamená žádné, leda snad to, že pod tímto zvláštním titulem bude se projevovati jen revnivost vůči Praze a nářky na pražský centralismus bude maskována neschopnost místních činitelů uspokojit potřeby nejbližšího okolí a stačiti na domácí úkoly. Nehájím tím pohodlí Pražanů pokládáti dočasnou náladu ve vnitřní Praze za rozhodující situaci celé Republiky a abstrahovati od toho, že kromě Prahy jsou v Republice ještě kraje a národ-

nosti jiné. Nutnou autoritu hlavního města si musí Praha hájit sama věcně a nemůže ji prostě jen požadovat.⁴

DR. JAN HERBEN

(...) Bez dialektu (on říká Mundart) nemá člověk vlastní mateřské řeči, tvrdí Mauthner.⁵ Němec žijící v nitru Čech, obklopený českým obyvatelstvem, nemluví žádným dialektem, nýbrž mluví němčinou jen papírovou. Taková papírová němčina-čeština je chudá. Jestliže spisovatelé čeští narození v Praze nepropadli papírové češtině, tedy proto, že z Prahy není na venkov příliš daleko. A bylo by ještě několik důvodů, abyste ode mne slyšeli nějaké zahorování pro regionalismus.

(...) Už je toho nebezpečí pro národ dost. Snad budeme brzy svědky toho, že city národní soudržnosti všech obyvatelů českého státu budou slabší, nežli zájmy stran a tříd společenských. Tedy směr odstředivý od jednoty dějin a symbolu státnosti. Roztancujeme-li se ještě do regionalismu, nečekám z toho nic dobrého.⁶

VILÉM MATHESIUS

(...) Regionalismus, který by viděl svůj úkol jen v zdůrazňování toho, co liší kraj od kraje, mám za škodlivý a malicherný. U nás zvláště je tendence viděti příliš mnoho ve zvláštěnostech národopisných. Zapomínáme, že se zvláštěnosti národopisné vytvořily a uchovaly jen následkem staleté nehybnosti života a že nutně zmizí, jakmile zdravý život začne prouditi prudčeji. Ostatně národní význam národopisným zvláštěnostem se příkládá jen v těch zemích, které nemají vlastní bohatou tradici vyspělé kultury.⁷

ARNE NOVÁK

(...) Tři čtyři kavárny, tři čtyři kulturní sdružení, tři čtyři koterie osobují si duchovní vládu nad literaturou, výtvarným uměním a divadlem, a neznajíce toho, co se děje mimo Prahu, přeceňují vše, co vzniká na jejich vlastní dostřel. Je třeba velké síly, aby kulturní tvůrce nepodlehli tomuto centralismu, uprostřed něhož žije a který oň usiluje. Za jediný obranný prostředek byla pokládána samota, nespolečenské a protispolečenské vzepření bezděky a někdy i neúmyslně nivelizujícímu. Myslím, že by kulturní tvůrce, jenž chce zůstatí sebou samým, a přece touží po organickém společenství, měl v regionalismu vítanou oporu. (...)

Regionalismus nesmí býti záminkou snížených požadavků a samolibé shovíva-

vosti. Stal by se skutečným kulturním nebezpečím, kdyby znamenal propagování okresních veličin, pohodlné přečeňování krajinské prostřednosti, nestatečné domněnky, že vedle velkého pražského střediska, pro něž platí nebo má platit evropské měřítko, se mohou regionální centra spokojit s hodnotami druhého řádu. Bez přísné a důsledné sebekritiky regionalismus obstát nemůže a nic mu nemůže ublížit více než shovívavost ve známosti. V tom tkví odedávna bída i nejlepších krajinských listů, že místo kritiky se spokojují s pouhým referováním. Nejenom nebezpečné, ale i směšné jest krajinské a kmenové sebeřečeňování; slovenská soběstačná „svojskost“, hanácké „me sme me“ a jihočeské až mysticky opojené oslavování jihočeského ducha natropily již dosti zla. Zdravý jihočeský regionalismus by svého krajana Holečka nevelebil bez poměrnosti jako největšího českého prozaika, nýbrž by ho kritizoval podrobněji, poučeněji, důvěrněji, než by dovedl kritik pražský neb brněnský, ježto lépe zná látku, již Holeček zpracoval, lépe rozumí poměrům, z kterých vyšel. A rovněž by se zdravý jihočeský regionalismus nespokojil s hromadně apriorním zbožňováním náboženského ducha svého kraje, nýbrž by induktivně zkoumal, kolik živé skutečnosti jest v tomto pojmu příliš široce a obecně položeném.⁸

EMANUEL RÁDL

Váš praktický zájem o regionalismus jest odůvodněn. Jest dobré buditi smysl pro lokální patriotismus, tj. pro lásku k tomu městu a místu, v němž jsme vyrostli, a zájmatí se o konkurenci rodiště s jinými městy. Ovšem, regionalismus snadno upadá v archeologii; ne že by vzpomínky na minulost byly bez ceny, patří zajisté ke smyslu pro přítomnost, ale pokud jsou jen vzpomínkami, patří do muzea (stojí-li za to, aby se v muzeu uchovaly) a jest dobře si pro ně nezastiňovati fakt, že žijeme pro dnešek a pro budoucnost, nikoli pro minulost.⁹

ALEXANDER BERNDORF

(...) Dříve, před stoletími, žil lid našich venkovských městeček, vsí a dědin životem tichým a pokojným. Půda dělila se z otce na syna, a pokroků a vynálezů byly zúčastněny jen úzké vrstvy učenců a šlechty v městech a na zámcích. Lid po staletí žil stále stejně, a uchoval si své kroje, zvyky, obyčeje, jež v různých krajinách různě se utvářely, zpíval si své písně, které sám si skládal a k nimž slova i nápěvy vytryskly z hlubin jeho sdílného a tvořivého srdce. Teprve v XIX. století následkem pokroku, zejména tisku, který každou desítkou let se rychle a všestranně množil a rozvíjel, vnikl jiný duch i do našich krajů, i do pohorských okresů, z počátku působil tu jen

pomalu, ale čím dále tím rychleji.

(...) Tak pluly celé proudy domácí emigrace nejprv do bližších velkých měst a průmyslových středisek, pak do dalších, za hranice, leč z českého západu ponejvíce do Vídně. Muži podléhali v městě alkoholismu, nezřízenému životu ve všech směrech vůbec, ženy pak obyčejně prostituci a parádivé marnivosti. Tací lidé, kteří se vrátili z města, posmívali se našim lidem, zejména jeho zbožnosti a jeho starým zvyklostem, obyčejům i pověrám. (...) Přezdívky „Blbákov“ apod. byly pro naše vesnice i města na denním pořádku.

(...) Ve století XX. se poměry ještě zhoršily. Lidé, kteří z venkova pocházeli a sem se dočasně vraceli, přiváželi s sebou nejen mravy městské, ale i líbivé a sladké městské odrhovačky, které, aby hověly nízkým choutkám lidovým, oděny byly v dráždivý, třípytný a mámvivý háv, které však postrádaly oněch uměleckých vzletů a poezie, kterou přeplněny byly naše lidové písně národní, a které již svou formou, jak všici jsou toho svědky, stvořeny byly pro život jepičí.

(...) Regionalismus se snaží nyní zachrániti ony zbytky, vše to, o čem ještě dnes se ví neb na co se vzpomíná, aby lidská individualita kraje nevymizela docela.¹⁰

J. L. FISCHER

(...) Avšak poslední desetiletí minulého století přinášela obrat v nazírání na možnost i potřeby naší kulturní tvorby: volání po druhé univerzitě i způsob, jímž bylo motivováno Masarykem, jsou jedním z nejtypičtějších projevů rodícího se nového českého regionalismu. Jeho typickým znakem stává se úsilí po intenzivnějším a prozíravějším hospodaření s národními kulturními fondy, představující v podstatě životní problém malého národa. Je zásluhou do úmoru obětavé práce předchozích – řekněme – buditelských generací, že kulturní úroveň českého národa je jednou z nejvyšších v Evropě. Přihlédneme-li však k ní blíže, shledáme, že ve svém jádře je více receptivní než tvořivá, a pokud je tvořivá, že se její tvorba vyčerpává po výtce nižšími formami organizační činnosti. Dovedli jsme vybudovati mnohým cizincům imponující organizaci sokolství (nehledě k řadě odvozených nápodob), sborových těles pěveckých, snad i organizace sportovní: ale nenaučili jsme se dosud dobré organizaci vědecké tvorby, ani umění dobré správy státní a ani vyspělé organizaci hospodářského podnikání.

(...) Nemožno opomenouti ještě jednu otázku, týkající se postulátu krajového zabarvení, resp. krajově specifického rázu regionalistické kulturní tvorby. Mnohdy bývá chápána tak, že výběrem krajových motivů, zdůrazňováním krajových zvláštností (třeba dialektických) i krajové tradice jest teprve zcela splněn požadavek regionalistické tvorby. Zdůrazněme proti tomu, že toto chápání je ryze vnějškové; že motiv nikdy nerozhoduje o hodnotě díla a že je věcí celkem podružnou; že být vědo-

mě a chtěně krajovým je stejně tak málo možné jako být chtěně „národním“. Krajově, národně atd. specifický ráz tvorby může být a je vždy spíše bezděčným následkem než zamýšleným cílem.¹¹

BEDŘICH SLAVÍK

V otázce literárního regionalismu nutno se především zabývatí problémy sociální estetiky. Umělecký centralismus je přitažlivý i narušující, sblízuje a připodobňuje umělce, využitkovává a banalizuje talenty. Kritika umělecká ani literární se nesnaží změnití tento stav centralizační dekadence. Je ovšem mnohem snadnější ocenití a zařadití opravdovou uměleckou individualitu než zachytití a vysvětlití zákony i projevy regionální produkce literární a umělecké. Kritika přezírá u nás, že je třeba i pro tuto oblast stanovití estetická kritéria, vyšetřití poslušnost talentů aj. Teprve poslední dobou vzrůstá vědomí u velkoměstské kritiky, že nejenom určuje a soudí duchový život centra, ale že svým úsudkem formuje i život v provincii. Toto vědomí zodpovědnosti za výchovu uměleckého nazírání a vnímání třeba brátí co nejvážněji, poněvadž provincie je spíše nakloněna k nápodobě a nekritickému obdivu než k novému přezkoumávání. Stejnou měrou to platí o kultuře divadelní, filmové atd. Regiony mají ale v jádře zdravý instinkt, který prohlédne každý umělecký úskok, literární i výtvarné epigonství nebo upřílišněné estétství. (...) Zřetelné projevy těchto speciálních podmínek mohou býtí řešeny v jiných oblastech i ve velkoměstě, podléhající více méně zákonům generačního vývoje i společenského rozvrstvení. Z posledních let stačí uvéstí např. ruralismus, který záměrně slouží ideologii venkova a vytváří často typická díla regionální tvorby. Nemenší zásluhu o zmenšení škodlivé uniformity velkoměstské mají vysoké školy, z nichž u nás především Masarykova univerzita v Brně co nejbohatěji přispívá k řešení vědeckých otázek země moravskoslezské a systematicky buduje průzkum jazykový, literárnědějepisný, sociologický, uměleckohistorický atd.

(...) Souhlasíme s literárněvědnými teoretiky, že pro zhodnocení literárního díla je rozhodující jeho tvar, rytmické prožití atd., ale nezapomínáme, že toto uskutečňování básnické osobnosti vyrůstá z tematiky, v níž mj. vztah ke kraji má nejednou význam zásadní. Dosud nám chybějí studie, jež by zkoumaly např. vliv jednotlivých krajinných útvarů na básníka, význam hor, rovin i nížin pro literaturu aj. Bedlivé a rozvážné prozkoumání těchto vlivů i souvislostí je ovšem pro autora i jeho vykladače pouhou průpravou. Bez ní neroste však žádné dílo a neobstojí žádný výklad.¹²

POZNÁMKY

- 1 Ke kdyňské anketě se vrátil roku 1968 František Povolný brožurou *O regionalismu* (KKS Brno), v níž přetiskl některé příspěvky a přidal tematicky podobné studie mj. K. Čapka a B. Václavka. (Je zajímavé, že oživení kdyňské ankety příkládá v kontextu 60. let stejnou důležitost jako znovuoobnovené pozornosti meziválečné avantgardě!)
- 2 „Zůstal-li typickým znakem francouzského regionalismu jeho národně zbarvený tradicionalismus (...), potom jde u našeho regionalismu spíše o deprovincializaci, čímž se blíží pojetí německému.“ (Regionalismus a literatura, s. 11–12)
- 3 Anketa o regionalismu, s. 9–10
- 4 dtto, s. 12–13
- 5 Fritz Mauthner ve svých vzpomínkách z mládí
- 6 Anketa o regionalismu, s. 14–15
- 7 dtto, s. 19
- 8 dtto, s. 20
- 9 dtto, s. 29
- 10 dtto, s. 37–39
- 11 dtto, s. 48–57
- 12 B. Slavík, Regionalismus a literatura, s. 8–9, 38

Připravil a komentoval Jakub Krč

Charvátice, Libčevesko, zářijový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

VÁCLAV CÍLEK / BLANÍK A HIGHGROVE V ROCE 1996: POKRAČOVÁNÍ LEGENDY GRÁLOVÉ

Vždy jsem si myslel, že když chceme poznat nějakou zemi, musíme chodit krajinou, nížinami, městy a po horách, ale teď vím, že také musíme chodit po lidech. Když jsme před několika týdny přemýšleli se Zdeňkem Neubauerem, o čem by měly psát Souvislosti, tedy o tom, čeho máme málo a co právě zde a nyní znát potřebujeme, napadlo nás téma Duše Čech. Nápad se vrátil jako bumerang po telefonátu Martina Putny: „Souvislosti chystají číslo na téma regiony a vůbec, co to je ta duše Čech?“ Odpovídám mu: „Martine, v tom to právě vězí. Asi bychom se shodli, čím byla duše Čech před sto lety, za první republiky anebo i před pouhými deseti lety, ale oč méně ji dnes cítíme, o to usilovněji se na ní pracuje.“

Neklid povahy a povolání geologa způsobuje, že život trávím na cestách z jednoho cípu Čech do jiného cípu Moravy. Všude se zastavuji v knihkupectvích a v městských muzeích. O současné duši Čech nedovedu říci nic jiného, než že vzniká. K radosti i zlosti. Ale mnohé se dá napsat o duši krajů. Po celé zemi se dnes tisknou dva, tři druhy regionálních tiskovin. Jednak to jsou průvodce městy a kraji, dále pak pověsti a nakonec nikdy nezapomenuté příběhy místních spisovatelů. Autoři jako Krtička-Poličský nebo Antonín Rausch, o kterých jste nikdy neslyšeli, ale přesto je v Polici nad Metují nebo v Prachaticích zná téměř každý, se objevují v nových vydáních po boku Rutha, Otty nebo Sedláčka. Pozoruhodná je řízeň po malé, místní zázračné historii – po pověstech. V celé zemi naprosto spontánně a bez vzájemné dohody začali místní nadšenci společně s muzei vydávat staré pověsti. Jen například v oblasti Moravského krasu vyšly čtyři sbírky pověstí a to ještě prý není konec. Kromě nich se do Telče vrátila Javořická, na Vyšehrad Popelka Biliánová, v Českém Dubu se Eliška Krásnohorská vede za rukou se svatou Zdislavou.

Lidé najednou mají zájem ne snad jenom o místní historii, ale spíš o místního génia loci. Čím víc byl ztracen, tím usilovněji je kříšen. Myslím, že neaktivnější jsou sudetští Němci. Karel Stein vztyčuje polámané kříže, občanská sdružení opravují kapličky a v Kouřimi věnovala jedna německá rodina své životní úspory na opravu zvonice. Duše regionů se probouzejí. Myslím si, že s Čechami se to má jako s celou Evropou, a jen doufám, že ten český orchestr regionů či evropský orchestr národů nebude hrát jenom heavy metal. Nejsme sami, kdo hledá svoji duši – Němci, Angličané, Slovinci se snaží sami sebe definovat ať již vlastní tradicí, nebo nepřátelstvím vůči tomu, čím nejsou. A podle toho, co jsem viděl, bych řekl, že nejmíc navazujeme na situaci české společnosti 80. a 90. let minulého století s její malostí, opa-

trným nadšením, oprávněnou sebedůvěrou, místními spolky a gründerským kapitalismem. Těžko se v tom žije, ale je to pozoruhodná doba, která dokonce dodává jistou naději.

VÁCLAVSKÉ NÁMĚSTÍ

Je prostor, kam jsem nikdy nechodil rád a jemuž jsem se zvláště posledních pár let vyhýbal. A kdyby mne Martin Palouš a Dáša Havlová nedonutili hledat ducha tohoto místa, nikdy bych pod sochou svatého Václava nezačal cestu, která končila u hrobu krále Artuše a jež mne zavedla k Václavu Havlovi a princí Charlesovi. Po horách a po lidech. Václavské náměstí je zvláštní prostor. Nemá tvar náměstí, nestojí tu žádný kostel, neexistuje o něm žádný turistický průvodce. A přesto se tu odehrávají všechny důležité okamžiky moderních českých dějin počínaje mší roku 1848, vyhlášením republiky, zánosem státu, koncem války, vítězstvím pracujícího lidu atd. Náměstí zažilo tanky různých armád, pochodeň Palachovu, pohřeb A. Jiráka a Emy Destinové; i Gagarina, dalajlámu a amerického prezidenta zvonícího na zvon svobody, jehož zvuk sem kromě demokracie také přilákal olešské kapsáře, arabské překupníky drog a ruské mafie.

Jako by moderní doba potřebovala být sama sebou a odtrhnout se od historie, která spoutává a někdy drtí. Jako by desakralizovaný a antipoetický prostor náměstí, jehož budovy mezi sebou spíš soupeří, než aby vytvářely společný svět, lépe vyjadřovaly lineárního ducha doby než do sebe uzavřené Staroměstské náměstí, jehož zatočené ulice stále ještě žijí v cyklickém čase vesmírného řádu. Věčné opakování vyměněné za lineární pokroku, jež je konečná, takže na to, že jsme na konci, přicházíme pozdě, nic už se nedá dělat. Mostem mezi oběma světy je Můstek, jímž podle Crawforda vstupujeme do ulic Starého Města, jehož záhyby odpovídají zátočinám našeho mozku. A přesto tu cosi jako Václavské náměstí musí být, aby doplňovalo tu nečinnou a spící magickou Prahu, jež nás koncem století dovádí do situace mezi Švejkem a Kafkou.

JOHN

Má přirozenou autoritu a pokud něco umí, tak jednat s lidmi. Vypadá jako renezanční šlechtic, ale je architekt a pracuje pro Projektovou kancelář Prince z Walesu. Jeho specialitou je Občanské plánování (community planning), neboť jak Princ říká: „Architektura je příliš cenná věc, než aby byla ponechána v rukách architektů“ (mnozí z nich ho za tento výrok upřímně nenávidějí). John vedl řadu projektů, které měly za úkol oživit části Belfastu, Berlína či Moskvy. Neradí, zatvrzele mlčí, poslouchá.

„Nejsem tu důležitý,“ říká, „mě zajímá, co si myslíte vy, a já z toho pak udělám profesionální architektonickou studii.“

Dáša Havlová řešící problém, co s Lucernou, což je vlastně problém, čím bude Václavské náměstí, se s ním setkává v Berlíně. „Přijďte do Prahy,“ říká mu, „potřebujeme vás tady.“ Setkávám se s ním na Snídání s Novou, kde máme hovořit o budoucnosti Václavského náměstí. Říkám mu: „Johne (líbí se mi), u nás je jeden chlápek (a certain guy called Třeštitík), který si myslí, že střed země české se postupně přenášel z Řípu na Hrad a odtud na Václavské náměstí. Tady budete mít jinou práci, protože se dotknete duše moderního národa, jež je úplně jiná než duše před-moderního národa a o postmoderně (fuj!) radši nemluvmě!“

Dušan Třeštitík je duše spřízněná, ale polovina národa ho považuje za cynika, což mu dělá celkem dobře. Dlouho přemýšlel o národě a trpěl při tom. Jinak to ani nejde, protože národ nebo jeho historie nemůže být lepší než život. Historie je problematická vždycky a to jediné, co se s ní dá dělat, je být si vědom jejich nepravostí a přitom si vybírat její ctnosti. Nuže trpící Třeštitík postupně odlákal ty mýty, kterým národ věří, což se pochopitelně nedá odpustit. Navíc nosí masku provokatéra (stejně se nakonec maska stává přirozeností), a tak jeho slova, že národ je nutné znovu definovat, znovu říct, čím má být, vzbudila nevoli a reakce typu: „Kdože má ten národ definovat, snad ne parlament nebo dokonce pan Třeštitík osobně?“ Ale za tím vším stojí přesné pozorování historika tak exaktního, jak jen historik umí být – stejně jako půlka Evropy se nalézáme v nové situaci, kdy již nestačí navazování na staré tradice, ale možná na desítky let dopředu napůl nevědomky určujeme běh historie národa. Já bych asi řekl, že národ má mnoho duší a že nám hrozí to nebezpečí, že si vybereme tu nepravou.

O čem Třeštitík přemýšlí, to John umí. V této Evropě začínají udávat tón nikoliv politici a úředníci, ale komunity. Dvě zázračná slůvka spjatá s komunitou budoucnosti: je *aktivní a zodpovědná*, což zní téměř jako volební program, ale přesto to je pravda. Aby se John dozvěděl, čím by Václavské náměstí mělo být, tak nejprve potřeboval dát dohromady komunitu Václavského náměstí. Kdo to vlastně je – jenom lidé, kteří tu bydlí, nebo taky prostitutky a bankovní úředníci? A nepatří také náhodou Václavské náměstí každému vesničanovi, který v Praze musí vidět Hrad a Náměstí? Johnův tým hovořil se stovkami lidí. Důmyslně vymyšlený program pro sdělovací prostředky přilákal zapadlé vlastence pražských pasáží. Postupně proběhlo osm mozkových smrští (brainstorming) na téma, jako je doprava, bezpečnost a legislativa. Postupovalo se ve třech krocích – lidé postupně definovali problémy, sny a řešení. Hlavním cílem však byl jakýsi „vision quest“, pokus shodnout se na společném snu, jak by náměstí mělo vypadat a fungovat.

V této chvíli mne nezajímá, jak dlouho se úprava náměstí potáhne a jak skončí (vždyť i taková „drobnost“, jako je pomník sv. Václava, se táhla od vyhlášení soutěže v roce 1866 až po osazení poslední sochy v roce 1922, a tak tomu v Praze bývalo

často), ale samotný pokus vytvořit fungující komunitu. Zatím v Čechách fungujeme tak, že čekáme, co vymyslí magistrát, a pak to zkritizujeme. Při vytváření společného plánu pro Václavské náměstí jsem měl strach z hádavců, ale ukázalo se, že lidé v okamžiku, kdy pochopili, že se jedná o ně, začali být konstruktivní. Dohadovali se, ale neháдали. To, že duše Čech, jež postupně vzniká z duší regionů a jejich komunit, krystalizuje třeba v Jičíně nebo v Českém Dubu, bych očekával, ale že se probouzí i v tak problematickém a přesto centrálním prostoru, jako je Václavské náměstí, kde potkat Čecha může být neobvyklý zážitek, je povzbuzující.

VÁCLAV

Počátkem roku se v Praze objevil zahraniční producent, kterému budu říkat třeba Bob. Jeho plánem bylo natočit cyklus čtyř filmů nazvaný „Kdyby náměstí mohla mluvit“, který měl kromě Václavského náměstí pojednávat o Damu v Amsterdamu, Tchien-an-Men v Pekingu a o Santiagu de Chile. Už z tohoto výběru vyplývá, že dnes i do budoucnosti se o Václavské náměstí (pamatujte na Třeštíka – o střed země) bude dělit třeba F. L. Věk z Poličky s Harry Mikotou ze Saigona a Josephem Mrazekem z Nového Yorku. Situace na periférii české duše je přehledná, ale ve středu vládne zmatek.

Bob měl tajný plán. Odchytí pana prezidenta Havla, dostane ho do intimní nálady, nejlépe někde v soukromí před krbem („A v trenýrkách bys ho, Bobe, nechtěl?“ posmívali jsme se později) a donutí ho chrlit závažné sentence o osudu Evropy, což způsobí, že se z filmu stane trhák, na kterém Bob vydělá balík. Dlouho jsme si mysleli, že Bob podobně jako my hledá duši Čech a ne pár dolarů. Po dlouhých úvahách jsme si s Martinem připravili pár otázek, jejichž odpovědi nás skutečně zajímaly – ne proto že je bude říkat prezident, ale člověk s určitou životní zkušeností. Chtěli jsme se zeptat, čím je český národ ve své malosti i ve své velikosti. Co pro něj představuje svatý Václav. A zda máme vůbec co říct Evropě, jestli bychom ji měli něco říkat, když je tolik věcí, které zamlčujeme sami před sebou?

Dopadlo to – nejspíš našťástí – úplně jinak. Dostali jsme dvacet minut mezi generálem NATO a Elie Wieselem. Z rozhovoru si mnoho nepamatují. Václav Havel říkal normální, milé věci. Co by si také měl vymýšlet za perly, když před chvílí jednal o vstupu do NATO a za chvíli třeba o neofašismu. Skoro mne mrzelo, že jsme ho vůbec obtěžovali. Řekl však jednu důležitou věc, která zní téměř banálně a přesto je hluboká. Řekl, že Václavské náměstí je jakési zrcadlo společnosti. A pokud bychom to vlastními slovy rozvedli, tak to je o tom, že naším zrcadlem je celá současná krajina. Že na to, abychom pochopili, co jsme a co se s námi stalo a stane, nepotřebujeme psychoanalytika, ale že stačí, když se díváme z okna. Makrokosmos životního prostředí je tajemným obrazem mikrokosmu našeho vnímání a cítění. Duši můžeme

hledat vně sebe a svět uvnitř nás. Ne o duši řeč nebyla, jen o tom, že na Náměstí je hodně aut a že nevíme, co s tím dělat. Bob byl viditelně zklamán, jako uličník bouchl dveřmi a zmizel. Dokonce i svého kameramana a zvukaře tady nechal téměř bez prostředků.

Dvě věci na mne udělaly hluboký dojem. První byl vstup pana prezidenta do místnosti. Díval jsem se někam jinam, takže periferním viděním jsem postřehl jakéhosi malého muže, kterého jsem podle poníženého chování vyhodnotil jako nižšího hradního úředníka, který se přichází zeptat, zda pánové od televize jsou již připraveni. A ejhle byl to zdvořilý Václav Havel spoléhající se víc na závažnost svých činů a myšlenek než na vystupování. Druhý zážitek se odehrával ve stínu výroku J. Křišnamurtiho o bývalém indickém premiérovi D. Nehruovi: „Byl to snílek, ale vzdal se svého snění ve prospěch politiky.“ V prvních letech po roce 89 seděla na českém trůně milá anomálie – prezident-dramaturg, který ne vždy zvládal správnou mezilidskou vzdálenost mezi sebou, veřejností a svými kamarády. Tentokrát jsem měl dojem, že vidím profesionálního politika, jaký ostatně na prkna divadla světa patří. A bylo mi jasné, že se tento přerod osobnosti nemohl obejít bez oběti nějakého druhu hravé imaginace, kterou si musel VH před rokem 1989 velmi považovat, ale kterou byl schopen transformovat do výbavy reálné politiky. A k tomu vůbec nejzvláštnějšímu, k pocitu, že ve Václavu Havlovi se objevuje nějaký prvek ze svatého Václava stejně jako v Princí z Walesu jsem cítil něco z krále Artuše, se ještě vrátím.

HIGHGROVE

Má žena usoudila, že když mám jet na tea party k princí Charlesovi na jeho letní sídlo v Highgrove v Gloucestershiru, tak sako, které jsem jednou našel vyhozené v Cáchách na náměstí, nestačí. Protokol mi předepisoval „smart bussines attire“, takže jsem k novému obleku dokoupil tři lepší košile, čímž přišel můj vietnamský krejčí zkrátka. Cílem výpravy bylo informovat Prince o výsledku společného plánu pro Václavské náměstí a podchytit jeho další zájem. Předem jsem byl varován: „Nemluv o královské rodině a nerad. On jim už několik let každý radí, co měli dělat, takže na to jsou alergičtí.“ Ale kamarád mi také řekl: „Princ je správný chlap, který má hrůzu z toho, že ho jednou posadí na trůn.“ A paní N zavzpomínala: „Když jsem naposledy byla u Prince, tak přišel z rytí na zahradě tak unavený, že při recepci usnul a spadl ze židle.“ Bylo těsně před finálovým zápasem ve Wembley a anglické noviny psaly o tom, že Královna bude fandit Čechům už kvůli dobré královně Anně z rodu Přemyslovců, ženě Richarda II. Daily Telegraph však vyhrabal starou historii, že i mezi Přemyslovci byli taková lidé, kteří jako Boleslav zabili svého bratra (o Václavovi ani slovo) nebo jako kníže Udelric, který u potoka v lese uchvátil jistou Boženu.

Já jsem však vzpomínal na Princova slova o tom, že v sobě cítí pár kapek krve z rodu sv. Václava. Existují politická prohlášení, jako třeba že Češi byli za války dobrými spojenci, ale existují také autentické pocity a tím je spřízněnost britské královské rodiny s Přemyslenci a potažmo s Čechami. Na této cestě po horách a po lidech se pro mne stále vznášelo něco ze svatého Václava a něco z Artuše.

Do Highgrove jsme dorazili o čtvrt hodiny později, takže Princ pochopil, že jsme k tomu museli mít nějaký důvod a omluvil se za obtíže cesty. Highgrove je něco mezi zámečkem a velkým domem. Obrovský, krásný cedr stíní průčelí. V pozadí se popásají černé hebridské ovce a mírně tu páchne hnůj. Nábytek je trochu omšelý a na zdech visí pár fotografií, nějaké akvarely a v úředním salonku také Tizian a Rubens. Prostředí působí tak domácky, že byste sem rádi jeli na dovolenou a klidně s sebou vzali děti, protože byste věděli, že když třeba povalí křeslo, tak se nic nestane. Uprostřed zámečku je hala a v ní postarší křeslo, na kterém sedává princ a s typicky anglickým smyslem pro rovné krajinné linie (ley lines) hledí na pěšinku běžící kolmo k domu. Když se však obrátí, tak přesně ve stejném směru narazí jeho pohled na věž kostela v blízké vsi.

Princ se rád usmívá a vypadá jako člověk náchylný k různým srandičkám. Úsměv je však posmutnělý, jako u člověka, jenž ztratil velkou lásku, a nemyslím si, že by jí byla paní Diana. Reaguje živě a lidé, kteří ho znají, říkají, že jej Václavské náměstí opravdu zajímá. Konec konců nám místo hodiny nakonec věnoval dvě a půl. Kladl otázky a vyvolával postupně různé lidi jako Dášu Havlovou nebo pana primátora Koukala. Hovořilo se vesměs o technických detailech a o způsobu, jak celou proměnu náměstí organizovat. A kde sehnat peníze. Princ říká, že za pár let se na Václavském náměstí staví a že by tu rád něco udělal, třeba na pěší zóně zasadil strom. John se obrací ke mně: „Máme tady pražského chodce, co můžeš říct o významu náměstí pro český národ, Václave?“ Nabírám dech, abych ztratil trému: „Vaše královská výsosti,“ oslovuji prince podle protokolu („...,then on just Sir...“) a stručně zmíním dějiny náměstí. Pokračuji: „Jsem sice pražský chodec, ale dnes jsem poutníkem do Glastonbury, a tak použiji symbolického jazyka. Opravdovým králem české země nebyl panovník, ale svatý Václav. Korunovační koruna byla podle záměru Karla IV. položena na jeho hlavě a on ji pouze propůjčoval. Dávná česká knížata byla při korunovaci posazena na knížecí stolec, kterému vy Angličané říkáte kingstone a nejslavnější kingstone na světě je připevněn pod korunovační trůn anglických králů ve Westminster Abbey. Na knížecím stolci proběhl posvátný sňatek krále a síly vládnout a prostřednictvím kamene se král spojil se svou zemí. Myslím si, že lidé chodí na Václavské náměstí pod sochu sv. Václava jako ke skutečnému panovníkovi, u něhož se buď křikem dožadují slyšení, nebo se v zamyšlení modlí. Snad každá evropská země prochází svojí krizí identity. Anglie se ocitá v napětí mezi Státy a Evropou, Německo žije mezi Evropou a východním Německem a my po volbách stojíme mezi západním pojetím trhu a východnějším sociálním cítěním. Chycení mezi dvěma

polohami, hledáme střed v historii a tradici.“ A pokračuji již méně přesvědčivě: „A snad kdybychom něco udělali se středem země, s Náměstím, tak by to mohlo pomoci k tomu, aby se z patriotismu nestal nacionalismus. Václavské náměstí je pro nás něco jako Trafalgar Square, kde můžete cítit přítomnost Krále Artuše.“ A při tomto slově Princ náhle zpozorněl. Nemohl jsem a nechtěl jsem mluvit dlouho, a tak se rozhovor opět stočil na problém peněz, automobilů a podzemních garáží. Ale John mne vyhledal, poplácal po rameni řka: „Takto se mluví s princí.“

Jednání je skončeno. Služebnictvo podává čaj a Jeho výsost se rozhodne provést nás zahradou. Zahrada je podobě jako dům směsí neokázalosti, anglického smyslu pro praktičnost a stejně anglického smyslu pro přirozenou krásu. Ozdobné květiny jsou namíchaný s bylinkami. Převládá kontryhel, citronová meduňka a různé druhy materiďoušek. Ozdobný bělotrn se dá rovněž použít do bylinné směsi. Pak následuje louka. Anglický trávník vytváří jen dva metry širokou cestu, ale kolem je vzrostlá tráva s kopretinami, mezi kterými nalézám k velké radosti divoce rostoucí vstavače. V další části pozemku se pěstují brambory, cibule, boby, libeček, satirejka a další zelenina. Zahrada není krásná v tom smyslu, že byste chtěli udělat něco jako z pohádky, ale je domácí vkusná takovým milým hbitím způsobem. A ještě dvě pozorování: u Princova oblíbeného křesla leží na zemi amonit. A pak příhoda s čajem: sluhové roznášejí čaj a usmívají se, když s nimi hovořím. Odložím pak prázdný hrneček na živý plot, kde talířek chvíli balancuje. Princ to zpozoruje, zasměje se, řekne „Look...“ a dál se věnuje konverzaci. Trochu se stydím, protože jsem si mezitím všiml, že zvykem domu je přinést hrnečky až ke schodům, aby služebníci nemuseli běhat daleko. Asi jako když jste na návštěvě a hrneček po sobě ukládáte do dřezu. A já bezpečně vím, že služebnictvo v bohatých domech není vidět, dokonce to vypadá tak, jako by neexistovalo; nádobí se odkládá všude, protože od toho přeci ty lidi platíte, aby za vás uklidili. Mohu vám říct, že jinde jsou lidi tak zaměstnáni sebou nebo svými penězi, že by si hrnečku na pámelníku ani nevšimli a ani by je nenapadlo šetřit lidi, kteří jim slouží.

Rád se dívám na obrazy, a tak chvíli studuji Princovy akvarely. Jsou to krajiny se zámečky, východy slunce, anglické parky. Práce amatérské, leč slušné a prozrazující cit a vkus. Později někdo řekne: „Princ je gentle man“ a přesně odliší tu pomlčku mezi slovy gentle a man. A já si s údivem uvědomuji, že být gentleman, neznamená nosit dobrý oblek a umět se chovat. V Princí je doopravdy nějaká jemnost, která mu umožňuje porozumět světu. Nebyli bychom však v Anglii a necítili bychom ze stisku Princovy ruky kapku krve svatého Václava, kdyby tu byla jenom jemnost. Ta je totiž možná jen, je-li kombinována se silou – Princ je velitelem zvláštního parašutistického oddílu.

Jonathan při zpáteční cestě říká: „Všiml sis toho zájmu, když jsi vyslovil jméno Artuš? Oni totiž mnozí Prince považují za vtělení Artušovo, ale on o tom vůbec nehovoří.“ Usmívám se nad náhlým propojením dojmů: „Jonathane, ve Walesu se

říká, že král Artuš nezahynul, ale že spí v dutém kopci obklopený svými rytíři a že až bude nejhůř, tak vyleze a zachrání Anglii. Taky máme takový kopec. Říkáme mu Blaník.“

A pak myslím na tibetské lámy. Oni v tom Tibetu věří na inkarnaci nějak jinak, než si to myslíme my. Slavný láma se sice může vtělit do jiného člověka, takže to vypadá jako by si duše oblékla jiné tělo, ale také se různé prvky lámovy osobnosti mohou vtělit až do pěti osob, protože tolik je v Tibetu prvků (kromě vody, ohně, vzduchu a země také éter).

Jako by se v prostoru vznášelo mnoho různých dějů, vlastností a příběhů, které můžete s překvapující jasností v sobě procítit a začít věřit v putování duší, zatímco se jedná o putování vlivů. A skoro si myslím, že takové ty rituály jako slib prezidenta republiky nebo korunovace jsou dobré k tomu, aby se ve vás otevřely nějaké dveře a vy jste kromě sebe byli ještě navíc nějakým vtělením. Každý z nás může v sobě nosit kus krále Artuše nebo svatého Václava, bude-li si to hodně přát, ale jen málokdo se stává nositelem esence. A esence není vlastnost, ale jako by do vás byl v míru jako vítaný host zalezlý takový mrňavý Václav nebo Artuš. Byl to náročný den a je čas jít spát.

GLASTONBURY

Druhý den se v Bathu před opatstvím potkávám s Rayem Mansfieldem. Je to dávný přítel. Bydlí v malé vesnici v Mendipu. Pracuje tři dny v týdnu a zbytek času věnuje sestavování obrovské speleologické databáze z celého světa. Práci si nevybírám, dělá, co mu kdo řekne – každý pátek v malém nákladním automobilu rozváží vajíčka, stará se o zahrady, staví ploty. Má deset koček a v obou mělkých údolích za Rayovým domem se do neznámých jeskyní propadají krasové vody. Ví, že již mnoho let sním o Glastonbury, a tak, i když na Grál nevěří, naše první cesta vede na Avalon.

Rozsáhlé pobřežní bažiny zaplavované skočnými přílivy byly donedávna přístupné jen v létě, a proto tento kraj nazvali Somerset. Na samém okraji bažin ležel nevelký kruhový ostrov spojený s pevninou, tedy předhůřím Mendipských kopců, jen úzkou šíjí, která byla několikrát prokopána (poprvé asi ve starší době železné), aby z Avalonu, jak znělo staré jméno, vytvořila izolovanou svatyni spíš než pevnost.

Vypráví se, že někdy kolem roku 37 po Kr. po neklidu, jenž zavládl v Palestině po Ježíšově smrti, se Josef z Arimatie vypravil do Británie, aby v římské kolonii, s níž ho vázaly obchodní svazky, založil novou existenci. Mořské proudy jej zavedly ke Glastonbury-Avalonu. Vystoupil z lodě a zatnul svoji hůl do země. Když rozkvetla, tak pochopil, že je v zemi požehnané. Vynesl z lodi kalich z poslední večere Páně, tedy svatý Grál, a ukryl jej do studni, které se dnes říká Studeň grálová (Chalice well), i když ještě před pár set lety byla známa jako Křídový pramen (Chalk

well). Potomek Josefovy hole, hlohový strom, roste v Glastonbury dodnes. Kvete dvakrát do roka, jednou na jaře jako každý slušný hloh, ale podruhé na Vánoce, kdy jednu snítku dostává na vánoční stůl anglická královna.

O Glastonbury se věří, že zde stávala slavná škola druidů, na jejímž místě byl založen první křesťanský kostelík v Anglii. Sláva místa byla nejspíš do značné míry způsobena dvojicí pramenů, které až do 19. století vyvěraly sotva 15 metrů od sebe. Studeň grálovou již známe. Je to nejtajemnější z britských pramenů, proslulý hnědočervenou barvou připomínající krev, ale obsahující trojmocné železo. Vedle něj vyvěral Bílý pramen srážející pěnovec, světlou sraženinu uhličitanu vápenatého. Pro Brity je kombinace bílé a červené zázračná. V Mabinogi se vyskytují bílé a červené krávy, ve Walesu žije Bílý a Červený drak, Bílá a Červená růže spolu bojují a anglikánští kněží nosí bílé a červené oblečení. Obě barvy spolu soupeří, ale doplňují se.

Nad studní se zvedá táhlý hřbet vrchu nazvaného Glastonbury Tor. Sedm obřích teras modeluje úpatí vrchu. Již dlouho se o nich vedou spory. Ve středověku byly využívány jako pole, ale jsou mohutnější než běžné polní terásky. Spojíme-li při troše fantazie cestu procházející terasami do jednoho obrazce, dostaneme obrazec labyrintu podobný neolitickým a eneolitickým rytinám v Newgrange a leckde jinde. Místní proutkaři zároveň tvrdí, že podobný vzor labyrintu vytváří nezvykle silná síť zemských proudů a že když procházíte labyrintem teras, tak mnohokrát křížujete labyrint proudů, takže na vrchol kopce docházíte změnění. V Glastonbury se setkáváme s mnoha vrstvami obrazů, ale ten základní by podle mne mohla být prehistorická představa živé Matky země, jejíž krví je červená voda Grálové studně.

Na vrcholu Toru odkryl archeologický průzkum opevnění z časů Artušových a zbytky kostela sv. Michaela. Jedna linie spojuje několik kostelů sv. Michaela, toho, který zemi zavírá na rozdíl od otevírače Jiřího. Jarní a podzimní svátky Jiřího a Michaela zhruba odpovídají dělení roku na produktivní a neproduktivní (zimní smrt vegetace) část. Linie svatého Michaela sleduje podzimní dráhu Slunce a bývaly na ní zapalovány ohně, aby ukazovaly Slunci cestu oblohou. Odehrávalo se tu, podobně jako na jiných místech v Anglii i v Čechách, každoroční drama zápasu o Slunce, o světlo a život. V podobné geometrické síti leží blízké hradiště Cadbury, ztotožněné s Artušovým Camelotem.

Glastonburské opatství je posvátné místo pro anglikány, katolíky i pohany. Druidská škola, první kostel a dnes již ztracený hrob krále Artuše lákají poutníky. Je-li v legendách alespoň trocha pravdy, pak můžeme předpokládat, že zraněný král Artuš byl převezen na Avalon, kde jednak měl opevněné sídlo a kde hlavně vytékaly zázračné uzdravující prameny. A pokud zde zemřel, kde jinde by měl být pochován než u místního kostela? Koncem 12. století našli mniši, opravující kostel, prastarý hrob, který podle (podvrženého?) nápisu na křížku ztotožnili s hrobem krále Artuše a královny Guenevery. Dodnes je trochu podezíráme, že chtěli zvýšit lesk opatství a přilákat poutníky. Nicméně archeologický průzkum ukázal, že v 12. století byl

skutečně vykopán hrob z temných dob raného středověku. Ostatky pak byly přeneseny do chrámové lodě, kde nepřežily reformační tažení Henryho VIII. Dnes jsou ztraceny.

Glastonbury je středem Grálové legendy a legenda sama leží blízko srdce celé Británie, protože Artuš patří také Irům, Skotům a Velšanům. Odkazem legendy je ideál rytířství, tedy síly a ctnosti (virtue) zaměřené stejnou měrou na duchovní, vnitřní svět i vnější život komunity. V okamžiku, kdy se všichni rytíři rozeběhnou za Grálem (což se stává ve východním mnišském ideálu stavějícím péči o Království nebeské nad péči o světenou zahradu), nemá se o zemi kdo starat a království se rozpadá. Dlouhou dobu jsem se grálových znalců vyptával na pozdní českou legendu z 19. století, podle které se kníže Václav měl stát strážcem svatého Grálu, ale byl zavražděn dřív, než mu poslové mohli předat Grál do opatrování. V Anglii jsem nenašel nikoho, kdo by ji znal, ale u nás se hovoří o Olomouci a o Praze jako o místech, která kdysi mohla Grál skrývat.

Nicméně dvě zcela historické stopy vedou z Glastonbury do Čech. V roce 1654 vyryl Václav Hollar jeden z mála existujících pohledů na Glastonbury Tor a opatství. A ještě před ním v roce 1582 tvrdil jistý John Dee, že v ruinách opatství nalezl bílý a červený prášek, z něhož je schopen připravit „Elixir Vitae“, což byla jedna z nejdůležitějších věcí, které mu umožnily přístup na pražský dvůr.

Mýtus má větší moc než historie a duši národa vytvářejí spíš romantici se svou pravdou citu než realisté se svou pravdou faktu. V této chvíli neumím říct nic jiného než to, že návštěvu Artušova hrobu a Grálové studně jsem považoval za zcela legitimní vyústění cesty, jež začala v Praze na Václavském náměstí. Sám tomu nerozumím, ale myslím si, že to má něco do činění s tím, že střed komunity (ať již je jakákoliv) se tu protíná s postavou Václavovou, jež stála velmi blízko krystalizačnímu centru českého národa.

BLANÍK

Martin Matušík říká, že žijeme v době, kdy nám poprvé v historii začíná scházet společný velký příběh. V naší civilizaci jím bývala Bible a v Čechách Bible viděná tak trochu skrze Jana Husa. Velká francouzská revoluce se potřebovala bible zbavit, ale zároveň bylo nutné mít nějaký pojící příběh. Tehdy se jím stal Národ. V Paříži byl postaven chrám všech bohů neboli Panteon, v němž bývali pohřbíváni slavní Francouzi, kteří měli vytvořit spíš než nerudovský „národ kvádrů“, nějaké pojivo – maltu, pomocí které by byla s větším či menším vkusem stavba národa uplácána. A pokud jsem napsal, že na Václavském náměstí v Praze není žádný kostel, je to jen poloviční pravda. Na Václavském náměstí totiž stojí chrám, a to dokonce podle dobového označení „chrám ducha českého národa“ neboli Panteon Národního muzea.

Zde bývaly vystaveny rakve s národními velikány, politiky, jirásky a vrchlickými a rychlé zapomenutí na organizované budování velkého příběhu Národa jen ukazují na faleš celé koncepce, což Třeštík – provokatér ze zoufalství, nikoliv z radosti – označuje slovy, že dnes si s touto pozlacenou veteší (kromě Muzea jí také myslí Národní divadlo) nevíme rady.

Vakuum, které nastalo po ztrátě velkého příběhu, ať již jím byla Bible nebo Národ, je vyplňováno sdělovacími příběhy a metamýtem pokleslého okultismu, ale Matušík vidí možnou záchranu v životnosti lokální historie a novým způsobem čtené pověsti, o kterých jsem mluvil na začátku. Na rozdíl od konce minulého století se v těchto malých historiích výchovně zabarvených motivem „bývali Čechové statní jonáci, věrní dědictví otců“ dnes objevují dva nové motivy – ekologie a archeologie. V lidové mluvě je „ekologie“ příroda, ale v jazyce teologů se jedná o to, že když klademe příliš velký důraz na „spasení“, tak nejprve ztrácíme „stvoření“ a pak mlýny spasení začínají mlít naprázdno, takže nauka církve zjaloví. Pro gotického člověka byla hmota dobrá a příroda jako kolébka stvoření posvátná. Barok pak přímo ukazuje, jak v krajíně poseté kapličkami a božími mukami je možné kombinovat stvoření i spasení. Obojí je posvátné, ale je to svatost jiného druhu. A když později církev začala odmítat „stvoření“, protože to, co je blízko přírodě, je blízké i sexu a násilí, tak potřeba neztratit kontakt se stvořením, s přírodou a ekologií, vyrazila v těch mnoha odnožích novopohanství. Zde se odehrává jeden z největších duchovních posunů moderní doby, zde se vzrušujícím způsobem zakulacuje duše Čech.

Návrat archeologie ztracené v bojích o pravost Rukopisů také souvisí s tím, že je čím dál méně populární být Slovany, jako jsou Slovany Rusové a Srbové. Němci také být nemůžeme, stejně jako se Angličané nemohou stát Francouzi, a tak jsme čím dál víc Keltů. Poprvé tím překračujeme ryze národní vymezení pojmu Čech. Poprvé v historii Duše Čech nepovažujeme za počátek příchod Slovanů nebo cyrilometodějské působení, ale propadáme se do minulosti a do mýtu a místo vykladačů nalézáme čím dál více hledačů. Keltové jsou však jako první etnikum na našem území, které známe jménem, jen zástupci těch nejméně dvaceti kultur, které obývaly prostor Čech. Nejsou to Keltové, kdo se do Čech vracejí, je to vytěsňená archaická mysl se vši svou imaginací, hloubkou, přirozeností i krutostí. Je to plodný a nebezpečný stav mysli.

Čas od času pořádám pro své studenty a přátele praktika z mytologie, což je něco jako vlastenecký výlet do Šárky v minulém století. Přicházíme na Říp, Vyšehrad, k menhiru v Kloboukách nebo na Blaník a hovoříme o geologii, geomorfologii, o přírodní historii a archeologii místa, prostě o všem, co jsme schopni obsáhnout ve světě faktů. Někdy čteme poezii nebo Martina Heideggera a pozdě večer jdeme spát. Ještě před tím vylosujeme hlídky, které se každou hodinu střídají. Mají za úkol pozorovat svět a zapisovat jeho stav. Kdy štěkají psi, kdy se objevují hvězdy. Je zakázáno ze sebe ždímat zážitky, protože by se jednalo o pseudopocitu. Všimáme-li si však

velmi pozorně okolního světa, pak se může stát a to zvláště na místech, jako je Říp nebo Řivnáč, ve tři ráno, že tím viditelným světem problemkne něco navíc. Nevítáme to, ani se tomu nebráníme, protože chceme víc porozumět géniu loci než vlastním představám.

Letošní noc na Blaníku v předvečer prvního máje byla deštivá. Vrchol hory byl pokryt mlhou, která zvětšovala a zmnohonásobovala prostor. Nohy klouzaly po vlhkých kamenech halštatských valů. V tuto noc se pro archaickou mysl (obsaženou v každém z nás) otevírá země – ne snad kvůli rytířům svatého Václava či krále Artuše – ale to vegetace proniká z podsvětí na svět. Ale tím, jak se otevírají zemské průduchy, také vycházejí na svět dobré i pokřivené duše, kterým se venkovan brání hlukem a zapalováním velkých ohňů, aby se čarodějné síly držely dál od sídelního areálu. O půlnoci na Valpuržině noci na Blaníku jsme nepotkali ani sv. Václava, ani žádného z jeho rytířů, ale mnozí si všimli, jak pevný a posilující byl spánek na hoře. A ještě něco navíc. Ve čtyři ráno obcházím skálu uprostřed hradiště. Nohy se nechtějí hýbat. Viditelnost je sotva několik metrů. Jemně prší a tma se snoubí s mlhou do takového toho stavu, kdy je všechno možné. V tu chvíli mnou prostupuje jakási uctívá přísná bázeň doprovázená pocitem, že Blaník je poctivá a posvátná hora, jejíž vnitřní život zdaleka přesahuje život jedince. Kdybych byl Kelt, postavil bych zde svatostánek svým bohům.

Jenže já vím, že nejsem ani Kelt, ani Slovan. Jsem Čech z Bohémie a mohu v sobě cítit slovanského zemědělce, keltského bojovníka či knovízského pastevce stejně jako mezolitického rybáře kultur, vlivů a dob. Mnohé z nich jsou hluboké a tajemné, jiné konfliktní a osklivé. A naše péče o duši a krajinu není jen dosahováním nebes, ale spíš smiřováním a uspořádáním nesouhlasných a protikladných tendencí v sobě samém.

VAMBEŘICE

Na svatého Václava rád myslím mezi Žalovem a Vyšehradem. O Keltech se mi pěkně přemýšlí na Písecku nebo v Hostomické kotlině a na Grál si člověk vzpomene v Praze nebo Staré Boleslavi. V severovýchodní části Čech už je všechno trochu jinak a to nemluvím o Moravě – to už je jiný svět, maskovaný společným jazykem. Vamberice leží v polském Kladsku, jež bývalo až do pruských válek v roce 1742 součástí Čech. Čtenářům Boženy Němcové možná v paměti utkvěla zmínka o růženci, který si babička přinesla z vamberické pouti, nikdy jej neodkládala a při modlitbě vždy políbila. Žádné české či moravské poutní místo se nemůže honosit takovou spádovou oblastí. Poutníci putovali do Vamberic ve skupinách čítajících až několik tisíc lidí nejenom ze Slezska, ale z celých severovýchodních Čech a větší části Moravy.

Sláva Vambeřic je však poměrně pozdní. Teprve v roce 1683, čtyřicet let po jihočeském Římově, se dal Pán z Osterbergu do mýcení pahorků. Postupně zde vytvořil komplex 95 kaplí znázorňujících scény z Kristova života a korunoval jej stavbou honosné baziliky. Do Vambeřic vstupujeme jako do obrovské krajinné svatyně, jejíž srdcem je poměrně malý vnitřní prostor baziliky. Síť cest mezi kaplemi vytváří individuální labyrint – věřící si zde může vybrat své vlastní zákoutí vyjadřující osobní rysy životní cesty utopené do velkého příběhu Nového zákona. Je to fascinující místo, o kterém ani na okamžik nepochybujeme, že patří k Duši Čech. A tady jsem se zarazil. Během dvou týdnů mne cesta dovedla do Glastonbury i do Vambeřic, na západ i na východ od Václavského náměstí a v obou případech jsem intenzivně pociťoval spřízněnost s Čechami, na kterou jsem ostatně narážel i na různých místech v Rakousku, Německu a Francii, ale již nikoliv ve Španělsku nebo na evropském severu.

Přítom cestou za Grálem je nebezpečné putování s nejistým koncem, zatímco do Vambeřic kráčí všichni, beze zbraní, zpívají si u toho, cíl je jasně dán a příslib spásy a uzdravení alespoň ducha, když už ne vždy těla je přímo hmatatelný. Na cestě za Grálem číhají čáry, pokušení a nakonec skoro všichni zahynou. To se cestou do Vambeřic nestává. Myslím si, že obě místa a oba příběhy vytvářejí jakési hranice, mantinely, ve kterých se pohybuje a vytváří současná i někdejší duše Čech.

O životnosti lokálních příběhů nemusíme pochybovat. Podobně jako se všude opravují domy, otevírají dvorky a dláždí náměstí, tak jsou ožívovány místní historie a legendy. Důkazů není zapotřebí – stačí cestovat po Čechách. Někde jsou velmi úspěšní jako v Táboře či v Jičíně, jinde ještě nezačali, ale země jako celek se během několika let zázračně proměnila. Nejhorší je situace ve středu. Nevíme, čím jsme. Kolísáme mezi východním sociálním cítěním a západním trhem. Bible přestává být příběhem, který by dokázal spojit celou komunitu, a národ je nutné nově „vymyslet“ (jak říká onen vícekrát zmiňovaný provokatér) – my bychom spíš řekli nechat dozrát, ale aktivně do toho dozrávání zasahovat. Neznám řešení a nevidím do budoucnosti, ale v těch různých paralelních, často téměř nekomunikujících subkulturách, které v Čechách pozoruji, se objevuje několik společných motivů. Pozornost se přesouvá ze „spasení“ na „stvoření“. Objevuje se potřeba nějakého zázraku či divu, a přitom se vůbec nemusí jednat o zásah Boží (raději ne), ale spíš o uzdravovací magii. Světci, zvláště svatý Václav stále zůstávají v úctě národa, ale často jsou vnímáni spíš jako mýtické postavy než majáky spásy. Mýtus ostatně proniká do celé postmoderny tak trochu zklamané vědou i technikou. Bere na sebe bulvární formy, ale také katalyzuje skutečné porozumění světu, i když jsme již zapomněli, jak s ním zacházet. Eschatologie unikla z učení tradičních církví do sekt a vrací se dokonce v mýtech ekokultů a katastrofických filmech. Smrt se pomalu a s váháním opět stává součástí života.

Ale svatý Václav stále nad námi drží svoji ruku, a nenechal-li nás zahynout vál-

kou ani morem, snad nás ochrání i před blahobytem.

Medailon VÁCLAVA CÍLKA jsme otiskli v čísle 4–5/1993.

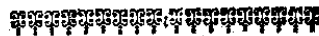
Eifriges Gebeth zu der seligsten Mutter Gottes.

Zu dir hab ich meine Augen erhebet / die du im Himmel wohnest / und in unzählbaren Kirchen der ganzen Welt an allen diesen heiligen Orttern / ich wirff mich im Geist vor deinen heiligen / und wunderhätigen Gnaden-Bildern auf mein Angesicht; begrüße / und küsse solche mit möglichster Andacht; dich verehere / und ruffe ich an / bey allen Altar-Bildern / und lobe zu tausendmal den gnädigsten Gott / welcher dir solche Ehre erzeiget. Du mir begehre ich kein anderes Zeichen / kein andere Gnad / als allein diese: damit ich mit unausslöschlichen Liebes-Flammen gegen dir / und deinem liebsten Sohn Jesu entzündet / allen Götlichen Einsprechungen hurtig folgen / und nachkommen möge / Amen.

María Lieb bringt Trost und Freud /
Das Herz zerfleißt für Süßigkeit.

BEATISSIMA VIRGO V. B. BUDVICENSIS

Gebeth für allgemeines Anlügen.

Heilige Gottes Gebährerin Maria! ewige Jungfrau / ein Tempel des Herrn / ein würdige Wohnung des Heiligen Geistes: nach der Menge deiner Mütterlichen Barmherzigkeit / erbarme dich gnädiglich über die ganze Christenheit; komm zu Hülf allen Mithseligen / und Verengten; wöste alle Betrübte; stärke alle Kleinmütige; erquick die Weinende; speße die Hungerige; beschütze alle verlassene Wittwen / und Waisen; vertreibe alle Ketzer / und Laster; erlange uns den lieben Frieden; und beständige Leibes-Gesundheit. Bitte für das Volk / sey eine Fürsprecherin der Priesterschaft / bitte für das andächtige weibliche Geschlecht; laß dein Hülf alle empfinden / so deine heilige Gedächtnus andächtiglich begehren / Amen.

DIVA LAVRETANA KINSBERGE
genitrix clara. Collov. Karan. Soc. IESV

ALEŠ ROLEČEK / CUIUS REGIO, EIUS RELIGIO - MARIÁNSKÁ KRÁLOVSTVÍ

Král, dívaje se oknem, rozhlížel se rozvažujícím duchem sem i tam a utěšená podoba Zbraslavě a půvabná krása i krásná půvabnost okolního místa, která se tehdy naskytovala pohledu královu a jeho družiny, poskytovala zalíbení a potěšení jednotlivým smyslům lidským. A k tomu ta nádhermost místa dala králi látku k hovoru s ostatními a také k chvále. Tehdy ten slavný král, ježto nemohl v úkrytu srdce utajit nadbytek vnitřní oddanosti, kterou choval k blahoslavené Panně, výrokem úst pronesl slovo dobré říka takto: Kdybych nebyl štědře jako trvalý dar věnoval své paní Panně Marii toto půvabné místo, soutokem dvou řek zavlažované, stromy osázené, pastvinami bohaté, vinicemi, poli ne neúrodné, místo, které dosud poskytovalo králům potěšení, nikdy bych je nevěnoval někomu druhému ze svatých a snad ani samému Kristu.

Ne snad, že by tato země neměla dosti vlastních svatých, jak je tomu jinde – vždyť koneckonců může být nazvána patrimonium sancti Venceslai. A tímto světce je těm, kdo zemi vládnou, propůjčována jen lénem, přesto ten, kdo má vládnout a spravovat tuto zemi, je blahoslavená Panna Maria.

Úvodní text z Kroniky zbraslavské popisuje krále Václava, který to, co považuje za nejkrásnější, věnuje té nejkrásnější, až téměř k rouhavému konci, že snad ani samému Kristu by nedal to, co věnuje jeho matce. Nejenom my jsme pohoršeni. I tehdejší posluchači tohoto králova výroku. A tak vypravěč hned dodává a nechává promluvit opata Konráda: *Nikomu, dí, není pochybno, že zcela připadá k chvále a slávě Synově všechno, cokoli z úcty a oslavy se prokáže jeho rodiče, citujíc svatého Bernarda.*

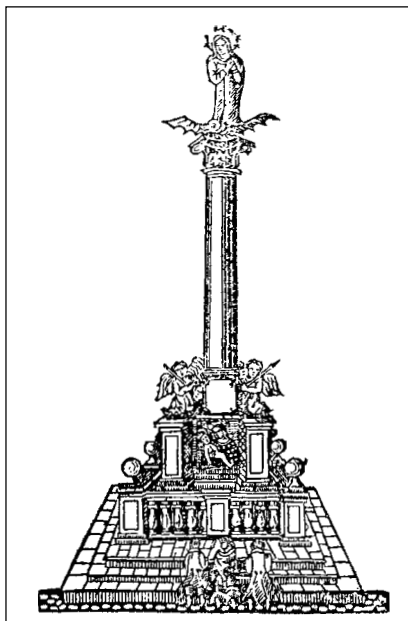
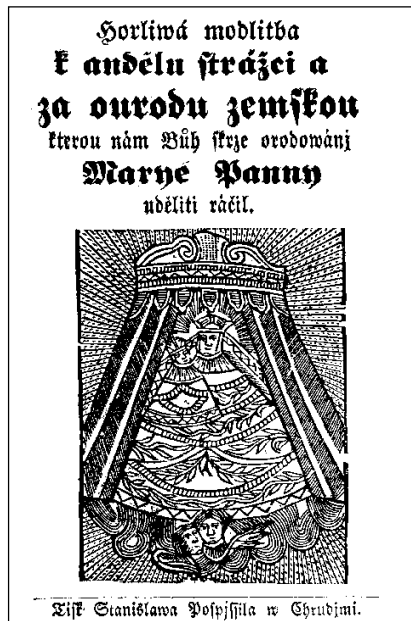
Jsou země, kde každý kraj, město, městečko či vesnice má svého svatého, který vládne území z místa, které chová jeho pozemskou část, zatímco ta nebeská dlí ve věčném příbytku blaženosti. Naši svatí jsou však téměř všichni shromážděni na jednom místě. Jsme říší středu a je-li co posvátné, je to umístěno uprostřed, netřeba nám putovat na různá místa za světci a tam se dovolávat jejich ochrany a speciální pomoci, stačí směřovat do středu a zajisté se poutník nemůže minout svého cíle. Stačí nahlédnout do Staročeského passionálu a číst den po dni jména světců i s poznámkou, že tu hlava, ruka, žebro, prst či jiná část jeho tělesné schránky je chována v „pražském kostele“, tedy v katedrále svatého Víta. Mocná to záštita a zbrojnice duchovní je takto shromážděna v srdci Čech, svaté vojsko střezící tuto zemi.

Ale i tato naše malá země je dosti velká na to, aby byla rozdělena na části, kraje, místa, vrchy, údolí, a i těm je třeba dát duchovní střed a smysl směřování. Bylo řeče-

no, že svatí jsou soustředěni na jednom místě, sice v duchovním středu, ale okolní země jako by zůstala prázdná a opuštěná. Avšak ta, které byla tato země dána darem, ji neopustila. Nejen ta část, nazvána Aula regia (Zbraslav) nese jméno po té, která sama je „aula regia“ – vzpomeňme hymnu Veni, redemptor gentium: *procedens de thalamo suo, pudoris aula regia* – vycházejí z lože svatebního přechistou síní královskou. Ovšem i jinak patří Panně Marii tato zem. Nejdříve uloupená kacířským běsněním, vyrvaná těm, kdo ji nedrželi dosti pevně, si ji získává znovu sama v čele vítězných vojsk na Bílé hoře, vítězně vstupuje do středu, aby odtud zahájila obnovu země a tažení i do těch nejzapadlejších míst království v čele vojska duchovního.

Dostává zemi a bere si zemi právem vítěze, je to kořist získaná zázrakem jediné vítězné bitvy, ale jiných bitev bude třeba ještě mnoho vybojovat. Zmocnit se milostně všech hor, kopců, návrší, úvalů, pramenů a učinit z nich mariánská království. Tak, jako bylo přemoženo srdce krále, mají být přemožena i srdce všech ostatních – zázrak za zázrakem. To, co kdysi snad i Kristu by bylo odepřeno, neřkuli kterémukoliv světcí, protože bylo příliš krásné, nyní proto, že příliš pošpiněné a rouhavě znásilněné, je dáno přechisté Panně. Nejdříve srdce, nyní země má být přemožena podle tajemného plánu.

Nejdříve v samém středu je ustanoven střed – mariánský sloup na paměť vítězné obrany té, která ubránila to, co získala. Odtud bude veden zápas. Panna, obklopena čtyřmi archanděly, se obrací do čtyř světových stran. Archandělé, kteří potírají a sva-

zuji čtyři kreatury: lva, draka, baziliška a hada, kteří – jak dosvědčuje již Honorius z Autunu – představují Antikrista, ďábla, smrt a hřích. To jsou praví nepřátelé. Šelmy, které tak dlouho lovily v této zemi, jež se stala pralesem, mají být samy uloveny a prales zúrodněn. Lov započat. Zde je sice střed, ale nelze setrvávat pouze na tomto místě. Je třeba se vydat po směru čtyř světových stran a štvát šelmu i v jejich pelesích.

Je zde ovšem ještě jedno místo, starší pražského sloupu – Stará Boleslav, místo spravované jak dědicem této země svatým Václavem, tak Pannou Marií a jejím milostným obrazem. Ale i to se stává opravdu významným až v této chvíli, stává se archetypem, vzorem, podle něhož budou budována místa jiná. Světec mučedník, oběť krve, zabitý pohany, jeho „poslední večere“ s přípitkem svatému archanděli Michaelovi, knížeti nebeských vojsk o svátku svatého Kosmy a Damiána, těch „lékařů zdarma“ lidí i zvířat. A především obraz, který se vynoří ze země – nalezení ztraceného a předobraz hledání a nalézání těch, kdo byli ztraceni i zatraceni. Neboť Panna Maria může zvrátit i váhy Posledního soudu, váhy neoblomné spravedlnosti a trestu, svou milostí. To je vzor všech mariánských poutních míst, vzor nalezených obrazů a soch, vzor milosti, která přemáhá spravedlnost.

Jsou budovány duchovní hrady našich krajů, poutní místa, spojující tuto zemi, rozdělená jen rozličností milostí Matky Boží zde udělovaných. Srovnajme však tyto

<p>26 AS O SE</p> <p>Andächtiger Gruff Des Heil. Andreä / Bischofs zu Jerusalem.</p> <p>Sey gegrüßet / du warhafftig gebey nedeyre. Sey gegrüßet du herr licher Tempel der Göttlichen Glory. Sey gegrüßet du heiliger Palast des Himmel-Königs. Sey gegrüßet du Kammer / in welcher dem Sohn GDe res die Menschheit ist vermählet wor den. Sey gegrüßet du von GDe er wählet / ehe du geböhren warest. Sey gegrüßet du lebendiger Himmel / mit der Sonn der Gerechtigkeit bestrahlet. Sey gegrüßet du heilige Jungfräuliche Erden / in welcher der neue Adam auf unaussprechliche Weis empfangen worden / der den alten Adam wiede rum heilig machet. Sey gegrüßet von ganzem Herzen / und von allen Kräften meiner Seelen ; dann aus dir ist ge bohren das Heyl der Welt / Christus YESUS / unser GDE Amen.</p>	<p>D. V. in aede S. Jacobi Pragæ. 27</p> <p>RELIGIO ANTONIO FRAGMENTIS IN AED. S. JACOBI</p>
---	--

duchovní hrady s jiným hradem, s oním přepevným Festburgem z Lutherova chorálu, s tvrdou pevností přísného Boha Lutherova a Kalvínova, s těžkým stoupáním k zavěšené bráně, která se těm, kdo nejsou vyvoleni, neotevře. Hradby a sevřenost, nepřístupný Bůh, který vyžaduje především poslušnost. Za silnými zdmi tohoto hradu nezahledněš jeho tvář a chceš-li ho spatřit, ukáže ti jen zkrvavené a zrasované tělo svého Syna se slovy: Tos udělal ty, neposlušný hříšníku.

Zcela jiný je dům – hrad Panny Marie. Ať už ten honosný na hoře či malý a prostý někde u pramene. Šelmy, jež spí v lidech jako v temných norách, mají být vypuzeny jinak – sem přichází hříšník přímo váben mateřskou tváří. Matka tu vždy ochraňuje, svého Syna i hříšníka, oba jsou její děti. Hříšník se může ztotožnit i s děťátkem v náručí i s mrtvým Synem na klíně. Maria je tu vždy větší, silnější, v akci – Syn vše trpně snáší. Nejen v Kristu, ale i v Marii lze poznat radost a bolest, od narození k smrti. Sama je zraněna – proklána meči, nic těžkého, strastného a bolestného jí není cizí – a tím má být získán člověk i země. Jaký to apel na lidské srdce.

Bylo by jistě nanejvýš zajímavé sepsat studii o všech ikonografických typech, které se v jednotlivých regionech nalézají a přiřadit k nim typy zázraků, uzdravení a obrácení. Kdo ví, co všechno by se ukázalo. Či sebrat různé lidové modlitby a prozkoumat jejich zvláštní mariánskou teologii s důrazem na mariánskou záštitu a ochranu. V doporučujícím úvodu k jedné takové zásvětné modlitbě z roku 1771 se

<p style="text-align: center;">2 ¶ ¶</p> <p style="text-align: center;">Gebett /</p> <p style="text-align: center;">Damit man sich täglich der Mutter Gottes verloben kan.</p> <p>Glückseligste Jungfrau / und Mutter Gottes MARIA! in deinen gebenedeyten Schutz / und sonderbare Bewahrung / und in die Schoos deiner Barmherzigkeit / befehle ich heut / und alle Tag / sonderlich aber in der Stund meines Absterbens / mein Leib und Seel / alle meine Hoffnung / und Trost / all mein Ansehen / und Mühseligkeiten / mein ganzes Leben / und das End meines Lebens vertraue / und übergieb ich dir : damit durch deine allerheiligste Fürbitte / und durch deine Verdiensten / alle meine Gedanken / Wort / und Werck geordnet werden / nach deinem / und deines liebsten Sohns Willen / Amen.</p> <p style="text-align: center;">¶ ¶</p>	<p style="text-align: center;">Diva Virgo Aula-Regiensis. 3</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p style="text-align: center;">BENEDISSIMA VIRGO AVI A. REGIA</p> <p style="text-align: center;">¶ ¶</p>
---	---

praví, že kdo se modlitbu onu modlití bude, *předně neumře náhlou smrtí, nezblázní se a nebude od čerta posedlý, od hromobití a jiného neštěstí bude zachráněn. Nepřítel a jiný zlý škůdce nemůže mu v ničem uškodit. K porodu pracující ženě se ta svatá modlitba na čelo položí, tak šťastně porodí.*

Avšak bylo by omylem se domnívat, že tato získaná území jsou ve věčném držení Panny Marie. Maria je získává pro svého Syna. Vše, o čem jsme dosud mluvili, má svůj apokalyptický rozměr, vše je připravováno pro příchod krále. Návrat a definitivní převzetí vlády. Všechna ta poutní místa jsou nyní místy vystupování, kdežto v budoucnosti nemají být ničím jiným, než stupni, po kterých má vladař v poslední čas sestoupit na zem.

Ale stane se tak opravdu? Nejprve nešťastné josefinské reformy a pak neblahý rok 1918, stržení mariánského sloupu – a to ne jako akce zfanatizované lůzy, která neví co činí, ale jako promyšlený čin těch, kdo velmi dobře vědí, co chtějí učinit: *Tvůj sloup jak stěžeň, jenž drží loď, jak tenkrát padal, strhl s sebou zem, která stála s tebou na kraji hrůz.* (František Hrubín, Mariánský sloup) Ovšem odtud počátek všech béd a pohrom, které stihly a stíhají dosud toto nešťastné království. Stěžeň lodi, na které se máme plavit k věčnosti, je stržen a lodí naší země zmítají bouře. Ale ještě září Hvězda mořská, je ještě na zatmělém nebi tu a tam, když se mraky v srdcích roztrhnou, možno spatřit hvězdnou oblohu. Ještě jsou návrší i prameny, tu i tam chráněny touhou hvězdou. Malá království, roztroušená a skrytá jako předobrazy toho velkého království, které má teprve přijít. Jen je hledat a putovat za nimi po směru hvězd.

(dopsáno o půlnoci na svátek svatě Terezie od Ježíše,
panny a učitelky církve, L. P. 1996)

Medailon ALEŠE ROLEČKA jsme otiskli v čísle 1/1995.

Hořelec, Libčevesko, červencový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

Jablonec, Libčevesko, listopadový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

Libčeves, titulní list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

Libčeves, červnový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

LUBOMÍR ĎUROVIČ / TYPOLOGIE KLENÍ VE SLOVANSKÝCH A SOUSEDNÍCH JAZYCÍCH

Klení *humanum est*. Proč klejeme? Klení je často ztotožňováno s tzv. obscenitou. Ve skutečnosti – nebo podle mého názoru – klejeme proto, abychom obdařili naši řeč, referenční jádro promluvy, maximální expresivitou: sprosté, tj. expresivní „jdi do prdele“, slabší „vypadni“ a neutrální „odejdi“ mají všechna přesně tentýž význam, ale jsou pronášena s různým stupněm expresivity, tj. s rozlišujícím stupněm a druhem emočního zaujetí ze strany mluvčího.

Účelem klení je tedy vyjádřit společenské maximum expresivity. Taková slova jsou pak čistá citoslovce zbařená jakéhokoliv referenčního významu.

Expresivity dosahujeme porušováním společenských tabu. V euroamerické kulturní oblasti existuje takových tabu několik a různé geografické a/nebo sociální skupiny (národy, třídy, pohlaví) si vybírají k porušování různá tabu. Pak v tom kterém případě společenské tabu zároveň slouží jako zdroj metafor se stejnou funkcí – hovořit expresivně: např. jak v obecné češtině, tak v řadě jejích dialektů se stalo slovo *hovno* prakticky neutrální záporovou částicí: *hovno vidím místo nic nevidím*.

Celý tento komplex může být popsán jako typologie. Následující pasáže jsou pokusem nastínit typologii klení ve slovanských jazycích – počítaje v to ruštinu, mateřský jazyk Igora Melčuka – stejně tak jako jazyky některých jejích sousedů. Igor již obohatil naše poznání této lingvistické oblasti v řadě důležitých referátů a přednášek (MELČUK 1977, 1983).

Společenská tabu, která se ve střední a východní Evropě v současnosti porušují, zahrnují následující oblasti: sexuální chování, vylučování a vylučovací orgány, křesťanské hodnoty, zvláště Boží jméno, a také oblast posmrtného života (eschatologii). Toto spektrum roztrídíme do tří hlavních typologických oblastí: sexuální, análně vylučovací a eschatologické. V češtině stejně jako v sousední němčině můžeme sledovat, jak starší náboženské klení postupně ztratilo svou expresivní hodnotu a bylo nahrazeno klením análně vylučovacím, zatímco zbytky předchozího existují dál jako neprůhledná a slabá citoslovce, např. *hergot!*, *kruci!*, *krucifix!*, *krucinál!*

Je pravidlem, že nejsilnější variantu klení nacházíme v mužské řeči. Ženské klení se odlišuje jak intenzitou, tak způsobem. Nicméně vzhledem k tomu, že je méně známo a možná také proto, že může být lépe skryto, necítím se zde kompetentní o něm psát.

Problematika třídních a sociálních rozdílů bude vzata v úvahu v rámci ruštiny.

1. *Sexuální oblast* klení je třeba typologicky rozdělit do dvou dílčích sfér, které lze nazvat „pravá kopulační“ a „kvazikopulační“.

Pravé kopulační klení se objevuje v ruštině (nikoliv v ukrajinštině) a v přenesené formě v polštině. Její výchozí představa je pohlavní styk člověka se psem. V tom mají původ tyto nadávky: *job tvoju mať, mať jeho jebi, jebena mať a sukin syn* čili „zkurvysyn“ (MELČUK 1983). První nadávku, jejíž minulý tvar má platnost deziderativního významu, interpretoval historicky Isačenko (ISAČENKO 1965) jako „*utinam canis matrem tuam futueret!*“ Stejný deziderativní význam, ale týkající se třetí osoby, vyjadřuje imperativní forma druhého výrazu. V poslední nadávce dochází k výměně rolí mezi člověkem a psem.

Stejný význam jako *sukin syn* obsahuje polský výraz *psia krew*, doslovně psí krev. Pokud vím, tento výraz se nikdy gramaticky nevztahuje na adresáta. V posledních desetiletích se v polštině používá vysoce expresivní nadávka, obecně slovanské *kurwa* (děvka), z *kurwy syn, kurewski* atd.

Ve své většině se těchto formulací užívá jako více či méně expresivních citoslovcí, spíše než slovních urážek namířených proti konkrétní osobě, ačkoli ani takové užití není vyloučeno.

V ruštině se také často používají slova odvozená ze sexuální oblasti jako *chuj* (penis) a *pizda* (kunda) jako metafory i zástupná slova (DREIZINOVY A PRIESTLYHO „PRO-words“, viz DREIZIN a PRIESTLY 1982, 234). V případě zájmen, tj. nutně doprovázená ukazovacím, tázacím nebo dalším zájmenem, (*etot chuj, = on, vsjo vremja ko mně pristajot*), se tato slova používají expresivně o člověku: *pizda* jak o ženách, tak o mužích, *chuj* výhradně o mužích. Přenesené *chuj* (stejně jako jeho lehce eufemické substitute *chren*, křen) a *cher* (církevňeslovanský název pro písmeno *Ch*) – vyjadřuje „nic“ nebo prostý zápor, ale také postihuje abstraktnější pojem marnosti nebo nihilismu, jak je vidět např. v Dostojevského Deníku spisovatele. Hlavní přenesené užití *pizda* je *idi v pizdu*, „jdi do prdele“ doslova „jdi do píči“.

Některá další slova tvoří jádro ruských nadávek: *bljad'* a *kurva* (obojí děvka) ze sexuální oblasti a *žopa* (prdel) stejně jako *govno* (hovno) z análně vylučovací oblasti, např. *eta bljad' (eta žopa) eto govno vsjo vremja čto-to boltajet*, „tato osoba (on nebo ona) furt něco prdolí“.

Tyto kmeny tvoří základ zvláštního typu hovorové ruštiny *mat* z *matěrnaja rugaň* v nadávkách jako *job tvoju mať* (např. DREIZIN a PRIESTLY 1982 nebo TIMROTH 1983–6).

Mat je založen *ad hoc* na náhradě jakéhokoliv kmene nebo části kmene běžného ruského slova kmenem výše citovaného základu: tak je např. *chujaslo* místo *maslo* „olej“, *chujiversitět, nědojobok* místo *universitět, nědorostok* atp. V diskusi o tomto tématu už bylo ukázáno, že myšlenka zaumného jazyka (CHLEBNIKOV) mohla být inspirována potenciální zaměnitelností ruských kmenů inventářem slov typu *mat*.

Mat je zřetelně mužský jazyk. Navíc je výrazně neslučitelný s jazykem staré ruské inteligence a v duchu pruderie staré pravoslavné tradice je nepřijatelný v tištěné nebo psané podobě. Slova „matu“ nelze najít ani v akademických jazykových slovnících vydávaných v Rusku či bývalém Sovětském svazu. Jak obvykle dodávají: *Jesli už očeň nužno, to pišut tak:...*, „pokud je to naprosto nevyhnutelné, píše se...“.

V ruštině stejně jako v jiných jazycích je běžné eufemizovat nadávky změnami jejich fonetické realizace. Taktó může být první slabika slova zachována a posléze doplněna, až vznikne jiné existující slovo (z *job* dostaneme *jolki-palki*) nebo lze zachovat rozvržení přízvuků (*zeljonyj* podle *jebjonyj*, *volki* podle *jolki* z výše zmíněného, a pak *jolki zeljonyje* nebo naprosto slušně *volki zeljonyje*). Stejný případ je *chren* místo *chuj*: zde ovšem proces proběhl opačně: dnes *chren* (dosl. křen) také náleží k expresivům.

Polština dosahuje stejného účinku záměnou slova *krew* v *psia krew* méně hrubým (?) *psia kosć*.

Tyto eufemismy (nikoliv *chren*!) jsou v obou jazycích užívány bez třídních nebo pohlavních omezení.

Verbální chování lze doprovodit gestikulací. Jak v ruštině, tak polštině palec vztyčený mezi pokřčeným ukazováčkem a prostředníčkem, v polštině s názvem *figa*, v ruštině *figa, kukiš* (ve starším dialektu „pěšt“), znamená totéž co *chuj*, tj. „nic“. Toto gesto nicméně viditelně ztratilo svou sexuální slovní konotaci, zvláště v polštině, a je používáno – pravděpodobně častěji ženami – možná jako jemnější kontrast k mužské explicitní a hrubé verbální „negaci“. Viz také eufemismy *figovina, figňa* pro *chujovina, chujňa*. – Ani toto gesto ani jemu odpovídající slovní označení *fík* v současné češtině neexistuje, nenáleží do sexuální oblasti. Ve skutečnosti toto gesto existuje v různých částech evropského kontinentu (viz angl. *fico*) a má dávnou historii, ačkoli vyjadřuje různé významy.

Kvazikopulační oblast klení zahrnuje slovanské jazyky, stejně jako jejich neslovanské sousedy na území Karpat a Balkánu, tj. Slováky, Srby, Chorvaty (i když ne Slovince), Bosenské Muslimy, ČernoHORce a Bulhary, stejně jako Maďary a Rumuny.

Formálně se nadávka v těchto oblastech skládá vždy z první osoby jednotného čísla prézenta slovesa *to fuck* (*jebem*, resp. maďarsky *baszom*, rumunsky *futi*), z tvaru osobního zájmena pro 2. nebo 3. osobu (tj. slovensky, srbsky a chorvatsky dativ *ti*, v maďarštině aglutinační přípona *-d*) a předmětu: viz srbština, chorvatština, slovenština *jebem ti boga/boha!*, maďarsky *baszom az anyád!*.

V současné srbštině či chorvatštině neexistují téměř žádná sémantická omezení při výběru tohoto substantiva (odtud termín „kvazikopulační“). Cokoli od matky, otce, Boha, anděla, Stvořitele, kteréhokoli světce, slunce, čísla domu, chleba, svíčky, zvonu atd. lze použít. Explicitní výčet této neuvěřitelné rozmanitosti nabízí Gavranova kniha vydaná 1962 v Udruženje katoličkůh svecenika NR BiH, Sarajevo,

Bosnia (tj. Sdružení katolických kněží v Lidové republice Bosny a Hercegoviny): viz shrnutí „*Jebem ti babu i dedu i sve po redu*“, „jebu tvou bábu a dědka a po řadě všechny ostatní“ (viz tamtéž 63–65).

Ve slovenštině a maďarštině je rozsah tohoto předmětu podstatně omezen. Týká se většinou rodičů (*jebem ti otca*, „tvého otce“ častěji než *jebem ti mater*, „tvou matku“ – nikdy jsem neslyšel *jebem ti matku*, což je běžné označení pro „matku“, zatímco *mater* je archaické nebo nářeční; maďarsky *baszom az anyád/anyádöt* nebo *baszom az apád/apádöt*, „jebu tvou matku/otce“) a tucty náboženských pojmů (slovensky *jebem ti boha, krista, slávu, apoštola, ancikrista*, maďarsky např. *baszom a szentségít*, ale *istenét neki*, doslovně „mu boha“, nejčastěji bez slovesa). Maďarské *baszom a teremtette*, gramaticky defektní výraz místo *baszom a teremtettét*, přibližně „jebu jeho dílo“, má široké zeměpisné rozpětí. Díky svým zvukovým kvalitám se *teremtette* (také se zdvojeným r: *terremtette*) používá jako citoslovce vyjadřující hněv, výhrůžku atp., a to nejen v maďarské, ale také ve slovenské, české a dokonce i ruské literatuře (v Gogolových *Hráčích*). Odtud se odvozuje maďarské sloveso *teremtetni* „klít“ [s žertovnou konotací]; ve starší české literatuře se sloveso *teremtiti* nebo *teremetovati* „klít“ používalo se stejnou konotací.

Skutečný význam slovesa v tomto postavení se může vytratit do té míry, že daný výraz může použít vesničanka nebo dítě čistě jako expresivní citoslovce (např. *Jebem ti boga, Jovane, šta ti to radiš?!*, s významem téměř „Proboha, Jendo, co to tropíš?!“ – se širokou významovou škálou od překvapení až k rozhořčení).

Výraz nadávky také nemusí obsahovat sloveso: srbochorvatština *boga ti, boga mu, sunce n/j/egovo* (doslovně „[jebu] jeho slunce“), slovensky *boha, boha mu, ja tvojho boha/otca, boha tvojho* + shodné adjektivum, jako *boha tvojho luteránskeho* („tvého zatraceného Luteránského“), maďarsky *istenit neki* (viz výše), *az apád, az anyád* atp. Tyto formulace pozbyly veškeré sexuální konotace. Něco jiného je srbochorvatské *boga mi*, které nijak nesouvisí s nadávkou a je to citoslovce s přibližným významem „příznávám, přísahám“: *Nisam te vidio, boga mi*, „Vážně jsem tě neviděl!“.

Další varianta srbochorvatských nadávek má minulý čas slovesa s deziderativním významem, jak jsme už viděli v ruštině: viz *jebó te pas, jebó te Sveti Petar* atp. (Gavran 1962, 64).

Vzhledem k tomu, že existuje slovník nestandardních výrazů bývalého jazyka „srbochorvatského“ (v tomto ohledu neexistuje ani lingvistický ani pragmatický rozdíl mezi jazykem srbským a chorvatským), viz Andrič 1976, můžeme si ověřit sémantickou škálu kteréhokoliv z našich slov. *Jebati* má tak (ve spíše žertovném než přísně vědeckém) slovníku devět ekvivalentů od prvotního „milovat“, po „ležet s“, „obtěžovat“, „zesměšňovat“, „někoho mačkat“ atp. Lze si to vysvětlit jen tak, že se z *jebati* stalo zástupné sloveso (Dreizino a Priestlyho „PRO-verb“) s nekonečným množstvím latentních referenčních významů, což naznačuje, že za určitých spole-

čenských okolností expresivita nemusí být příliš násilná.

To, co platí pro *jebati*, vztahuje se i na jiná pojmenování sexuálníh orgánů. Srbochorvatské *kurac*, „penis“ má význam jak „muž“ jakožto „PRO-word“, tak „nic“, jako jeho ruský ekvivalent, ale – znovu podle Andriče (1976) – také „neka stvar“, tj. „cokoli“ a je tím pádem „PRO-word“ jak pro muže, tak pro věci (zde s určitou rezervou cituji Andriče). *Pica*, *pička*, „kunda“ má stejný význam v srbochorvatštině i v ruštině, a to jednak jako „PRO-word“, tak jako metafora.

Sexuální sloveso lze v nadávkách eufemisticky nahradit řadou dalších sloves. Takové je slovenské *naháňat* (*Otca ti naháňam!* doslova: honím), nebo srbochorvatské *majku mu ... ljubim* („Miluju jeho matku“) s akuzativem a dativem jakožto první „identifikací“, následované neurčitým tranzitivním slovesem. Ve své často citované knize ukazuje Gavran (1962) bohatost srbochorvatského nadávání nahrazením *jebem za derem* (rvu) a jeho kniha mohla být uveřejněna organizací katolického kléru.

Nejsem si vědom fonetických eufemismů z oblasti výše uvedených příkladů typu ruského *jolki-palki*: ale zato ve slovenštině (a češtině!) je mnoho eufemismů maďarského *baszni*. Jde o citoslovce postrádající jakýkoli význam – *basorkáňoš*, *basorkamorka* (*morka* „krůta“), *baštridudy*, české zastaralé *basama s fousama* nebo viz výše zmíněný Gogolův román, *base mazeňata* (Kiparski 1961, 61–62).

Obzvláště hrubé gesto, které Chorvati nazývají *odmjerivanje lakta* (doslova „měření lokte“), tj. pokřčená pravá ruka se zaťatou pěstí, odpovídá sexuální metafoře s významem „ne, nic“, srbochorvatské *kurac*, maďarské *lófasz* „koňský vohon“ nebo *kutiafasz* „psí vocas“. Slováci možná užívají *lófasz* častěji než svůj *koňský kokot*. (Anglosaské gesto vztyčeného prostředníku je zde zcela neznámé.)

Jak jsme viděli dříve, „fig“ se také používá v kvazikopulační oblasti a nemá žádné sexuální konotace ani co do původu.

Slovenština, v zásadě patřící do kvazikopulační oblasti, se v několika ohledech liší od ostatních jazyků tohoto typu. Kulturní soužití s Čechy zapříčinilo interferenci s českým análně-vylučovacím typem nadávání.

Nejvýznamnější důsledek této interference je náhražka slovenského *kokot* „penis“ v přeneseném významu „ne, nic“ exkrementálním *hovno*. *Kokot*, etymologicky „kohout“ (viz také srbochorvatské *kurac* a obecně slovanské *kurva*, obojí z kmene *kur-a* „slepice“), se nejčastěji užívá jako vysoce vulgární „PRO-word“ s významem „on“. Další slova kmenově pocházející z této interference jsou: *chod' do riti* používá se častěji než kvazikopulační *chod' do piče*; sloveso *srať* a jeho četné prefixové a suffixové odvozeniny se užívají stejně jako v češtině (např. *nasraný*, *posraný*, *sranda* atd.); *buzerovat' niekoho*, *buzerant* namísto staršího a velice hrubého sexuálního *jebať*.

2. Jako jediný mezi slovanskými jazyky patří čeština společně s němčinou do zcela

jiné oblasti nadávek. Je to oblast, kterou označujeme análně-vylučovací. Všechny české nadávky (s výjimkou inovované *kurvy*, která dnes představuje očividně ne-jexpresivnější nadávku) stejně jako metafory („PRO-words“, viz dole) jsou založeny na slovech označujících lidské výkaly, vylučovací orgány a s vylučováním spojené fyziologické procesy.

Oproti jiným slovanským jazykům je čeština v oblasti nadávek zcela oproštěna od sexuálních asociací. Běžné slovanské sloveso *jeb-* v ní vymizelo jako apelativum a vyskytuje se pouze jako vlastní jméno: příjmení *Jebavý* se objevuje poměrně často a nevzbuzuje žádné asociace (studenti rusistiky, kteří se tak jmenovali, si po několika semestrech jméno změnili; existence tohoto slovesa ve slovenštině takový vliv neměla). Současné *mrdat* je kmen, který najdeme v mnoha dalších slovanských jazycích (slovenština, chorvatština, srbština, polština atd.) s naprosto asexuálním významem „jeden krátký energický pohyb nebo řada takových pohybů“, viz slovenské *mrdnút plec* „pokřičit rameny“. Velmi vulgární označení penisu *čurák* je odvozeno od zcela neutrálního slovesa *čurat*, které se běžně používá v hovoru s dětmi (*Vyčurej se, Věruško!*); podobně v češtině nenajdeme kmen *pic-*, *pič-*, *pizd-* s významem „vulva“ (*píce*, viz ruské *pišča*), zato je široce užíváno expresivní substantivum *kunda*, viz známá, ač zřejmě nikdy nepublikovaná báseň českého národního básníka Vrchlického „*Rytíř Smíl*“: *Vaše kunda, to je tůň, do té aby mrdal kůň*.

Tento análně-vylučovací typ nadávání nahradil starší, založený na náboženských pojmech, tj. na porušování křesťanského zákazu brát jméno Boží nadarmo. Tento typ je společný s němčinou a užívá se v něm většinou německých a latinských slov ve významu čistých citoslovců, např.: *krucifix*, *hergot*, *himlhergot*, *krucihimlhergotnamol*, *sakra* nebo *sakramente*, stejně jako *bože!*, *ježíškriste!*, *panenkomaria!*, hodnotící adjektivum *zatracený/-ej* a jejich eufemizující obměny jako *hernajs*, *heršoft*, *kruci*, *krucinál*, *krucinálfagot*, *krupica*, *saprlote*, *saфра*, *jemine*, *jemináčku*, *prokrindapána*, *panenko/matičko skákavá*, *zatrápený/-ej* atd.

V této vrstvě nejsou žádná expresivní „PRO-nouns“ (expresivitu rozvíjí čeština v jiných sémantických oblastech, např. jmény zvířat, jako *ten vůl*, *ta kráva*, *husa*) a žádné metafory. Taková citoslovce v češtině dosud existují, avšak mnoho z nich zastarává (např. *jemináčku* nebo *jemine*, *saprlote*): jejich expresivní síla je v podstatě minimální.

Když bosenský doktor Gavran (1962, 77) srovnává český repertoár nadávek se svým mateřským, vede ho přesvědčení, že toto je jediný způsob, jak lze česky nadávat, k nadšenému hodnocení: „*otvara nam sa pred očima mnogo radosnija slika*“, „našim očim se naskytá mnohem radostnější pohled.“

České expresivní lexikum sestává ze substantiv *hovno*, *prdel*, *prd*, *hajzl*, *smrad* a sloves *srát*, *buzerovat* (od *buzerant*) a od nich odvozených slov. Viz německé *Scheisse*.

Ve funkci expresivních citoslovců bez referenčního významu se užívá *do prdele!*

a nově též *kurva!*.

Ve významu zástupných jmen (PRO-nouns) se užívá pouze *ten/jakejsi/kerej hajzl* „muž“, *zasran* a *smrad* „mladík“ nebo „dítě“ a *ta kurva* „jak muž, tak žena“ (nikdy *prdel* nebo *hovno* jako v ruštině). První tři označení jsou hanlivá, zatímco poslední, *kurva*, může vyjadřovat také obdiv nebo jiné více méně kladné hodnocení (*Ta kurva to zas vyhrála!*)

Přenesené užití některých těchto slov je pevně lexikalizováno.

Hovno je v širokém kontextu (substandard, hovorové nářeční užití) prakticky bezpříznakový zápor: *Hovno vidíš. Prd* má stejný význam, ale je méně běžné. *Jdi do prdele* nebo *polib mi prdel* má význam „vypadni“. *Zasraný* je obecné kvalifikační adjektivum stejně jako anglické *bloody*, ruské *jebjonyj* či srbochorvatské *zajebani*, se stejným rozsahem expresivních významů. Zcela typickým příkladem české preference análních asociací je užití slovesa *buzerovat*, „obtěžovat“, odvozeného od *buzerant*, „homosexuál“. zatímco substantivum lze užit pouze referenčně, sloveso takový význam nemá a užívá se pro širokou škálu činností: opakované obtěžování, otravování zbytečnostmi, trápení atp., ale nemá žádný obecný neexpresivní ekvivalent.

Obzvláště bohatý zdroj českých expresivních slov představuje kmen *sr-át*, *ser-u*. Najdeme tu jak odvozená slovesa, tak substantiva a adjektiva, např.:

nasrat (se), *nasraný* – *nazlobit se*;

posrat něco – pokazit;

posrat se, *posraný* (např. *mohl se posrat, jak mu chtěl udělat radost; je to posraným navrch*);

posrat něco – prohrát;

vysrat se na něco – vykašlat se;

osrat někoho – *okašlat*, *ošidit*;

usírat si z někoho – utahovat si;

srát na někoho, něco, něco mě sere – zlobí mě;

srát se s něčím – bez předmětu zvláště na Moravě ve významu „vychloubat se“: „Co se tady sereš?“;

srát si to – (Seru si to dolu Václavákem.)

Substantiva:

sranda a eufem. *švanda*, jak napsal R. Jakobson „*bezpředmětná, čirá komika ... schopná uvést diváka do nejkouzelnějšího světa absurdnosti*“ (JAKOBSON 1971/1937, 299); odvozené *srandista*, *srandovní*, *srandovat*;

srab – srabař, být ve srabu;

sračičky;

sračka (referenčně průjem; viz německé Scheiße);

sragora, *sralbotka* – totéž jako srab, avšak eufemicky;

zasran;

průser.

Mnoho těchto slov má eufemické paralely: *jdi do prčic* místo *do prdele*, *prča* proti *prdel*, *dělat si prču z někoho* místo *dělat si prdel*, *průšvih* místo *průser*. *Švanda* byl eufemismus ke slovu *sranda* (viz JAKOBSON 1971/1937), dokud byla *sranda* chápána jako vulgární slovo, což dnes už neplatí. *Hovno* lze nahradit slovem *houby*, nebo jeho zdvojnásobenou *houbičky*, popř. obohaceným výrazem *houby s voctem*, nebo ještě více pozměněným eufemizovaným výrazem *houbelec*. Slovo *houby* je dnes natolik běžnou součástí hovorové češtiny, že si ho nikdo nespojuje s výrazem *hovno*.

V českém prostředí neexistují expresivní gesta odpovídající nadávkám. Výše uvedený *fig* ani žádná další sexuální gesta tu nejsou známa.

3 Jak jsme ukázali, mezi výše popsanými různými oblastmi klení neexistují žádné etnické nebo jazykové hranice. Maďaři a Rumuni spadají pod stejný typ jako Srbové a Chorvati, zatímco Češi sdílejí análně-vylučovací způsob vyjadřování s Němci.

Existuje však oblast, která nezahrnuje slovanské sousedy: týká se skandinávských jazyků (švédštiny, dánštiny, norštiny), jejich ugrofinských sousedů hovořících finsky a estonsky, a také lotyšštiny. Jejich způsob klení lze nazvat *eschatologickým*, neboť je založen na posmrtném životě člověka v pekle. Příklady na tento typ uvádím ze švédštiny.

Nadávky ve švédštině jsou *fan*, *satan* a (*d*)*jäväl* „dábel“; *helvete*, finsky *perkkele* „peklo“; *förbannad* „zatracený, prokletý“. Nereferenční citoslovce jsou zde *fan!*, *fan ocksa!*, (*d*)*jävlar!*; obecně expresivní kvalifikátory jsou (*d*)*jävla* (*mina jävla grannar* „mí zatracení sousedi“), *helvetes* nebo *satans* (*satans kärring*, rusky *baba prokljataja*, slov. *baba zasraná* nebo *mizerná*). *Dra at helvete* znamená „vypadni“. Ekvivalent k českému *buzerovat někoho* nebo srbochorvatskému *zajebavati* je deponentní sloveso *att djävlas med nagon*; *ge fan i nagot/nagon* „na to kašlu“ je v češtině *vysrat se na něco* nebo *někoho*. Tyto expresivní výrazy lze kombinovat s referenčními substantivy (řidčeji se slovesy): *en rod bil* „červené auto“ může být *en rod bilfan/bilsatan/bil(d)jävel*; *han springer snabbt* „běží rychle“ může být *han är fan/satan/djäväl pa att springa snabbt*; *Vadd gör du här?* „Co tu děláš?“ se může změnit na *Vad*

fan/i helvete gör du här? atp.

Tyto nadávky dnes užívají muži stejně jako ženy, jak ukázal průzkum mezi studenty na univerzitě v Lundu. Při stejném průzkumu vyšlo také najevo, že studenti i studentky teologie nadávají statisticky stejně často jako jejich laičtí kolegové. Pouze jeden ze seminaristů uvedl, že kleje v angličtině: „nezní to tak hrubě“.

Přitom před deseti nebo dvaceti lety, a pro starší generaci to platí dodnes, by kterýkoliv z těchto výrazů byl považován za velmi nezdvořilý a na veřejnosti nepřipustný. Slovo *fan* se pravidelně zapisovalo *f.n* (totiž s tečkou mezi *f* a *n*), nebo se opisovalo *en viss potentat* „jistý potentát“.

Eufemismy s hrubými výrazy korespondují foneticky a/nebo přízvukem: *jäkla*, *järnvägar* „koleje“ proti (*d*)*jävel*, *jävla*; *helsike* proti *helveke*; *förbaskad* proti *förbannad*; *sjutton* proti *satan*.

4. Můžeme se ptát: korespondují spolu nějak popsané oblasti a další společenské skutečnosti, ať už etnické, náboženské, politické nebo jiné?

Jak jsme viděli, můžeme vyloučit jak etnické tak jazykové a velmi často i náboženské skutečnosti. Jak ruština, kterou mluví pravoslavní věřící, tak polština, která je jazykem katolíků, patří do pravé kopulační oblasti. Pravoslavní Srbové a Rumuni, katoličtí Chorvati a smíšené katolíci a protestanti na Slovensku a v Maďarsku, ti všichni náležejí do kvazikopulační oblasti. Češi, jejichž klení je análně vylučovací, jsou většinou katolíci stejně jako Slováci a Poláci a způsob klení sdílejí nejen s katolickými Rakušany mluvícími německy, ale také s luteránskými Němci v sousedním Sasku. Náboženství, a zvláště luteránství, se však zdá být relevantní při vymezování eschatologického typu (viz 3).

Jediná relevantní linie, kterou se mi podařilo najít, je západní hranice sexuální oblasti, která se kryje s východní hranicí někdejší Svaté říše římské: polština versus němčina, slovenština versus čeština, maďarština versus rakouská němčina, chorvatština versus slovinština.

5. Je zřejmé, že určité významy, nutně i expresivní, se objevují ve všech nebo ve většině popsaných oblastí klení. Tato „pole“ jsou doplněna podle aktuálního typu klení.

Následující tabulka schematicky zachycuje (vertikální) koherence a (horizontální) ekvivalenty.

	Sexuální pravá kopulační (ruština, poština)	Sexuální kvazikopulační (chorvatština, srbština, slovenština, maďarština, rumunština)	Análně vylučovací (čeština)	Náboženská (čeština zast.)	Eschatologická (švédština atp.)
Citoslovce:	A	B	C	D	E
Zástupná slova substantiva slovesa	F	G	H	x	I
Metafory: „nic“	J	K	L	x	x
„vypadni“	M	N	O	P	R
„obtěžovat“ atp.	x	S	T	x	U
kvalifikátory	V	W	Y	Z	a
Eufemismy:	b	c	d	e	f

A Job tvoju mať! Sukin syn!
 B Jebem ti boga/boha!, Baszom az
 anyád!, Kurva!
 C Do prdele! (Kurva!)
 D Hergot! Krucifix! Sakramente!
 E Fan (ocksá)! (D)jävlar!
 F chuj, pizda, bljad, govno, žopa
 G kurac/kokot, kurva, pička, jebati
 H smrad, hajzl, zasran, srát, nasrat se
 I djävel, satan, fan
 J chuj
 K kurac, lófasz, kutyafasz
 L hovno, prd
 M k jebjonoj matěri, v pizdu
 N do piče
 O do prdele
 P k čertu, do čerta
 R át helvete

S zajebavati
 T buzerovat
 U (d)jävlas med nágon
 V jebjonyj
 W zajebani
 Y zasraný
 Z sakramentský, zatracený/ej
 a förbannad, jävla, satans
 b jolki-palki, volki zeljonyje, chren,
 cher
 c Derem ti boga! Otca ti naháňam!
 Basorkáňoš! atp.
 d Do příc! dělat si přču, švanda,
 průšvih
 e Hernajs! Krucinál! Saprlote!
 Zatrápěný/ej
 f Järnvägar! helsike, sjutton, förbaskad

EPILOG

Poprvé jsem se setkal s Igorem Melčukem v Moskvě zhruba před 35 lety. Bylo to jedné zasněžené zimní neděle. Skupinka mladších studentů a studentek lingvistiky vyrazila *električkoj* na celodenní lyžařský výlet. Jak už to chodí, vypravěli jsme si vtipy.

Protože jsem si nebyl jist, jaké jsou v této společnosti hranice tolerance, vzal jsem si Igora stranou a zeptal se ho, jestli by následující historka byla přijatelná:

Ve dvacátých letech přeložil renomovaný etnograf P. G. Bogatyrjov, tehdy žijící v Československu, Haškova Švejka do ruštiny a poslal rukopis do (moskevské nakladatelství). Přeložil přirozeně text tak, jak byl, i s Haškovými nekonvenčními výrazy – počítaje v to každou *prdel* jako *žopa*. Odpověď mu přišla obratem:

„Milý Petře Grigorjeviči, s radostí vydáme váš vynikající překlad tak významného díla velkého českého realisty Jaroslava Haška. Nicméně máme jednu připomínku: v ruštině není přípustné používat slova typu *žopa* ‚prdel‘ v písemné formě. Navrhujeme nahradit slovo *žopa* slovem *zadnica* ‚zadnice‘.“

Bogatyrjov obratem zaslal do Moskvy památný telegram: „*Soglasen: 50% žopa, 50% zadnica.*“

Igor se zamyslel a řekl: „V přítomnosti dam raději ne!“

* * *

Sic mutantur tempora.

přeložily Marie Kohoutová a Petra Papoušková

POUŽITÁ LITERATURA

ANDRIĆ, D. (1976): *Rečnik žargona*, Beograd.

BAECKLUND, A. (1954): „Was bedeutet ‚teremtete‘ bei Gogol?“, *Scando-Slavica*, I, 103–105.

DREIZIN, F. a T. PRIESTLY (1982): „A Systematic Approach to Russian Obscene Language“, *Russian Linguistics*, 6, 233–249.

GAVRAN, F. I. (1962): *Bludna psovka*, Sarajevo.

ISAČENKO, A. V. (1965): „Un juron russe dans la littérature suédoise du XVIIIe siècle“, *Studia linguistica Alexandro Vasilii filio Issatschenko...oblata*, Lisse, 207–212.

JAKOBSON, R. (1971): „Dopis... o noetice a sémantice švandy“, *Studies in Verbal Art (Texts in Czech and Slovak)*, Ann Arbor, 299–304.

KIPARSKI, V. (1961): „Ungarisches bei Gogol“, *Scando-Slavica*, VII, 61–63.

KRÁTĚKÝ, R. (1965): *Hantýrka pro samouky*, Praha.

MELČUK, I. (1977): *Suppletivologičeskije etjudy. I Ob odnom leksikokoitoněmatičeskom kazuse v sovremennom francuzskom jazyke: EMBRASSER – BAISER – FOUTRE*, *International Review of Slavic Linguistics*, 2, 313–328.

- MELČUK, I. (1983), *Suppletivologičeskije etjudy. II O poňatiji suppletivizma i ob odnom frazeologičeskom kazuse v russkom jazyke: SUKIN SYN – SUKINY DĚTI*. *Russian Linguistics*, 7:3, 207–218.
- TIMROTH, W. von (1983): *Russische und sowjetische Sociolinguistic und tabuisierte Varietaten des Russischen*, Munchen.
- TIMROTH, W. von (1986): *Russian and Soviet Sociolinguistics and Taboo Varieties of the Russian Language*, rozšířený překlad Timrotha 1983.
- ZELENÝ, A. (Ed.) (1991): *Nejkratší slovník slovenského jazyka, s.1.*

Mnichov, Libčevesko, říjnový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

Židovice, Libčevesko, prosincový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

Mníchov, Libčevsko, únorový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

IVAN SLAVÍK / MŮJ REGIONALISMUS

Regio = latinsky směr, krajina (maritima, Padana, Sogdiana – čarodějná slova!), hranice.

Jsem odchován trojím druhem krajiny (regio), lépe řečeno trojím druhem prostředí, či konečně trojím druhem zážitků a zkušeností: velkoměstskou periferií, vesnicí a venkovem, maloměstem. Každé toto prostředí je mystériem, je magické.

Periferie je moje rodná. Rodiště je místo, kde jsme prvně vnímali ten svět, do kterého jsme byli vrženi nebo případněji: vysláni, je vždycky – ačkoli jsme si ho nevybrali, nýbrž nám bylo dáno – něčím privilegovaným, protože bylo vnímáno dětskýma očima, a to jsou oči neokoralé a hlavně ponořené ve světě jiných dimenzí a barev, než je svět dospělých. Ne že by to byl svět nezranitelný: už tehdy jsem se probouzel drcen představou nekonečnosti a věčnosti a představou, že to jednou skončí, že existuje smrt, ale na druhou stranu – co se vyrovná té sváteční nevinnosti, čistotě, neposkvrněnosti, když se před vámi prostírá dálka ještě nepopsaná? Bez záteže pochybných skutků.

Periferii jsem vnímal po etapách, na třikrát. Nejprve to byl vnitřní dvůr starého činžáku na pomezí Vinohrad a Vršovic, po jehož dlažbě běhaly krysy, obehnaný pavlačemi, a na jedné byla copatá děvčata která obklopovala dítě-chlapce v jeho sedačce-vozičku. Z tohoto světa jsem byl záhy vytržen, vyzvednut, když mě rodiče umístili k babičce na venkov do P., městyse nádražáků a sedláků. Tam jsem poznal, co je to vycházet na sběr klásků, na chrástí do lesa, na trávu na mez a do brázdy, co je být pasáčkem hus s pytle přehozeným proti dešti přes hlavu, co to je sadařská bouda. S počátkem školní docházky jsem byl vrácen do periferie, tentokrát do Vršovic, končí to gymnaziálními léty až do maturity; studentský čas, to je mysteriózní a magický úsek času a střídá ho protektorátní éra, charakterizovaná kratšími či delšími údobími s nálepkou Aufschub – odklad (verdikt pracovního úřadu, rozhodující o nasazení či nenasazení do rajchu), aby si člověk uvědomil znovu, že celý náš život je odklad.

To třetí údobí v periferii mělo za scénu Strašnice, tehdy skutečný okraj města, postupně se zaplňující, rozrůstající, zástavbovaný – původně se mezi Vršovci a Strašnicemi táhla travnatá plocha nikoho, sem tam s osamělým činžákem, s ohradou se skladem čeho všeho, říkali jsme tomu „naše prerie“. A s opuštěným luna-parkem s magickým názvem Eden. A ovšem na opačné straně i s chátrající zahradou – vinohradskou Gräbovkou.

Kdo říká, že periférie je obrazem každodennosti, všednosti, střízlivosti? Pravý opak je pravdou – je to říše zázračnosti, poetizace náhody a zvláštní, ničemu jinému nepodobné krásy. Taky žiznivého čekání, bezútěšných nedělí, vybízí ne k přízrámnosti, ale k apoteóze, k básnění. V ženském rodě měla jméno „kristýnka“ (v mužském „potápka“), což byla bytost zrozená z toho nejpomíjivějšího a neopakovatelného, v modrém námořnickém kabátku se stříbrnými knoflíky, vlasy à la Tizian, s nenapodobitelným kloboukem vlastní výroby a hlavně věku osmnáct let a právě toho roku 1942. Anebo to byla ona šestnáctiletá, která nám hrála na cello Haydna, velice falešně, ale ten hudební nástroj tiskla nádhernými koleny? A člověk byl ochoten jít pak, když mu ujela poslední noční tramvaj, přes celou zatemněnou Prahu ze Střešovic do Strašnic, z jednoho konce na druhý po kamenné dlažbě, dnes bych na to umřel, jak tedy zapomenout?

A ta vyprahlá léta, zvlášť ta protektorátní, byla zas a zase přerušována venkovem jako studnicí vody nezkalené, o vikendech, kdy na přelidněném vršovickém nádraží lezeme do nabitých vagonů okny, jen aby ses dostal do zapadlé vesničky na Sázavě, kde jednoho letního odpoledne pod kostelíkem v stráni vyhrává kutálka pohřební marš srdceryvněji než Beethovenovu symfonii, a jindy trháš na zahradě ze stromu lipový květ a pak pod žebříkem usneš v trávě, až tě probudí milostná dívčí tvář, která se naklání nad tebou. Venkov jsou ale pro mě hlavně začínající prázdniny, probudíš se, nebe je nádherně modré, je obrovský letní čas, naplněný zvuky počínajícího dne, vrká holub, nevíš, co ti ten den chystá, po druhé straně silnice přechází překrásné děvčátko a zahýbá vzhůru na Záhabří...

To třetí milieu mi bylo vykázáno a přikázáno. V roce 1948 jsem byl úředně přidělen do Domažlic a pak do Hořovic a už jsem se nikdy nevrátil. Už tu umřu. Malé město, ta zvláštní líheň osudů, pařeníště, a k tomu to podivné, střední údobí života, kdy už nejsi mlád, pane Dominiku! (Fromentin), a vyrůstají vedle tebe tvé děti, a pak ta léta stárnutí a znovu dětství, ale už ne tvého, dokonce ani dětí, nýbrž vnoučat. A najednou jste tu dvojice – Filemon a Baucis. Kolem veliké prázdno a plno. V něm Bůh.

Každá krajina je jiná jako každý lidský osud. Zaplatí Pán Bůh, že je to tak! Děsí mě ta představa technického a průmyslového pokroku, nivelizující každou zvláštnost a odlišnost do prefabrikované podoby stejných výrobků, stejných džín, stejných košil, v důsledku i stejných tváří a stejných příslušníků čehokoli po celém světě, posluchačů diskoték či jiného ohlušení a opojení až do těch jehel vstříkujících jed do žíly.

Ale aby se krajina stala naším regionem, je potřeba, aby se nějak stala krajinou našeho srdce, aby se ho nějak dotkla, aby v ní zůstaly otištěny šlépěje našich kroků, ale nejen šlépěje v blátě, ale ty neviditelné stopy dotyků v čase, kdy jsme tu žili a trápili se, radovali a milovali.

No ano, jako každoročně je naším cílem o Dušičkách hřbitov v Poříčanech, kde je pochována babička. Tentokrát jsme neprijeli autem, ale vlakem. Z nádraží se dáme přes obec zadem okolo hřiště, přes potok Šemberu po starém mostku a pak napříč oraništěm ke hřbitovu, nic na tom není, jen to šumění času, jen ten vodopád let, který zasypává tváře a děje, ale není s to zahladit vzpomínky na každém kroku, dokud ve mně bude kousíček dechu.

A po létech v Bechyni, na vysokém mostě nad řekou, u františkánského kláštera, to ticho dole nad splavem, nebo v chrámu na náměstí, kde jsem z bujnosti přeskakoval (šestnáctiletý) lavice: „Já se na Boha vykašlu, ať si mě najde, když mě stvořil.“ A on si mě našel. Anebo v Chlumu u Třeboně, na pláži rybníka Hejman, kde bylo tolik krásných děvčat pohromadě jako už nikde na světě – a teď je pláž prázdná. A nebo v Chlumu sv. Maří, Mariakulmu tenkrát, nyní bezbožecky Chlumu nad Ohří. 29. 8. 1937: „Konečně – anebo již – musím odjet. Kamila se mnou na nádraží... Cesta alejí, kolikrát jsme tu večer chodili. Řeka hučí splavem, ani ji nevidíš však, neboť zahalena oblaky páry, jež se zezdola valí – jako z kotle, ale tak chladná. Až tam někde daleko bude řeka; jako by se tam dole potácel nějaký jiný svět, podsvětí, pralátka se tam vaří chaosem. – Vlak přirachotil, odjel, ani nevím jak. „Anebo v Horních Rybníkách na Náchodsku, v té rozptýlené vsi, v máji, s místní mládeží, prozpěvující od jedněch Božích muk k druhým, držíce se za ruce: „Maria, ó Matičko...“ Anebo, anebo...

Ale když se dostaneš, a na dlouhý čas, na předlouhý čas do místa, o které jsi nežádal, které je ti cizí. Ale posvěceno svátostí nezrušitelnou, neboť manželství je svátost. Zapouštíš tam přece jen kořínky, tento svůj život, život, který se nevrací. Ti druzí, kteří se tu třeba narodili, jsou tu tak samozřejmě, jako by byli kdekoli jinde. Vůbec si neuvědomují závratnost právě tohoto místa, tohoto času, chvíle, okamžiku. Bylo by to jako žít se ženou, která má zahalenou tvář a je němá. Nemluví a je lhotejná. Tedy začneš se na tom místě, které sis nevybral, které ti bylo přikázáno, *vybralo si tě!*, rozhlížet kolem a zpátky. Krajina ti začne sdělovat svá pojmenování, našeptávat svá důvěrná jména, odkrývat postupně svá místa jako důvěrné rysy tváře, její smutky, její úsměvy, její svatební vzhled, který se dává jen darem a jen tomu, kdo si to zaslouží. A k té zásluze je jediná cesta: láskou. Teprve když začneš poznávat svou krajinu do hloubky – její dějiny (ale i každá bytost má své dějiny), kdo všechno v ní žil a umřel, kdo jí než prošel, kdo ji zranil kopyty armád, opustil, zradil, ponížil, kdo spáchal tady či tam vraždu, kdo se v ní miloval, toužil, vzdychal, bloudil jako šílená Viktorka nebo se vracel jako ztracený syn – teprve pak je to tvůj region, domov. Ale co až uslyšíš její hlas, šum jejího větru, jejích potoků, řeč jejích hor a rovin, nepřeložitelnou do jiného jazyka, vlast, „haj si mě, braň si mě, synu“, ale pak i tu „zemi krásnou, zemi milovanou, i v dědictví mi danou, kolébku mou i hrob můj“, a poznáš, že je to země veškerá, „jediná hvězda, kterou mohu dosáhnout“ (s Máchou)... Ale to

už jsi v nekonečnosti, v ruce Boží, pod pláštěm Mariiným. Na věky. Amen.

konec srpna 1996

Medailon IVANA SLAVÍKA jsme otiskli v čísle 3/1990.

CESTA V PRACHU DOHOŘÍVÁ

Těch osmnáct současných českých autorů, jejichž básně jsou obsaženy v přítomném výboru, spojilo na chvíli jediné – jejich tvorba se od počátku s jistou pravidelností a neodbytností navrácí k motivu a námětu krajiny, nebo snad lépe – ustavičně vstupují do té určité, pojmenovatelné krajiny, z níž se vzhází a do níž se padá, do krajiny, jež nastraženého chodce poznamenává vždy bolestně a natrvalo, do krajiny důvěrně známé, obklopující.

Samosebou taková příležitostná antologie nemůže být zdaleka vyčerpávající, nechce a nemůže cokoli pořádat, vysvětlovat a ani dokazovat, smí nanejvýš vynést na světlo pochybnost, otázku. Krajina-prostor, krajina-světlo, krajina-tvar, krajina-střed, krajina-výhost, krajina-navrácení, krajina-příběh, krajina-smrt a zánik? Lze-li ji vůbec takto vytknout před závorku básnického bytování ve světě: Čím je pro dnešek krajina básníkovi?

Štěpán Nosek

PAVEL KOLMAČKA / * * *

Koncem zimy si vyjeli na rybník.
Bylo mrazivo, pozdní odpoledne,
a všude sněh, už zbarvený trochu temně.
Smáli se, že je to jejich mořské pobřeží.

Obloha fialová mísila se s šedí
blízkých kopců, zpola zastřených.
Šli zvolna, tichem oslnění,
a zvolna se v něm celí ztráceli.

Viděli racky, svého tříletého chlapce.
Roztloukal klackem led u břehu.
Jak záblesk tváře, roztržené
náznakem úsměvu.

ZBYNĚK HEJDA / OD RÁNA

Od rána hrozil mrak.
Zpočátku
nevinně bílý.
Ale jak přibývalo dne,
šedě okorával,
až zšedl docela.
Brzo po poledni
tříkrát obešlo vesnici hřmění.
Když uhodilo
a ve vsi začalo hořet,
spustil se déšť.
Psi vyli,
v listí hovořila voda.
Za vsí
pobíhal po poli
šílený kůň.

MAREK TOMAN / * * *

Měsíc je zakroucený: tvůj vlas
Krajina je vyklenutá: chleba
V koutech zpustlých staveb
By se možná našla mouka nebo strach
Co asi vidí voják
Když sleduje cestu ve vysoké trávě?
Co asi slyší když vítr
Přináší vůni z rozsvícené pekárny
Skrz dráty zaniklého vojenského prostoru?
Tvá tvář je omamná: bez
Ještě než se z něj stane limonáda
Nebo sladké jídlo zvané kosmatice

LUDVÍK KUNDERA / OKOLO VYSOČINY

1 Dějiny v kamení a ve stromech
Na poli struktur kvete krystal
Dříve než uhodí podzimní blesk
Vše už je v plameni

Kdo láme kruhy o koleno?
Kdo vine věčný meandr?

A vítr rozsypává jehly

MIROSLAV SALAVA / TMA

Zavřísklo světlo
Tma polkla ruce
Vylétli ptáci
Hlavou bije srdce

V křoví se hne
Kopřiva Červánky
Tma ohněm lne
Pláčem moldánky

Drť hvězd Nebe sklí
Mrtví netopýři
Opuka za zdí
Tma křikem víří

JIŘÍ ČERVENKA / CESTOU

Krajina uvnitř... Je mi dvacet
a jsem opět tím vojáčkem v zablácených botách,
zajatcem zmarněné lásky na útěku.

Tak jako tenkrát: rozpadlé domy, sláma, šero.
Slyším své kroky, jak skřípají šterkem
po cestě z Ohniče do Křemýže.

MILOŠ DOLEŽAL / JARO

v krystalech temných, kam světla nedostává
zaštěpení, posuv hlín
stružky hřbetům myši vyhlodaly
zchuravěl, vyschl dužnatý blín

kořeny stromu marně v zemi chytají se
krystaly je řežou, bolaví
koruna přestala trčet, kvedlá, naklání se
lekl ses! jen kvíčaly prosme knutí

z křoví, nacuclý hadr – krabatý zeměpás
od znehybnění k cukání se krouť
natrhly o hřbitovní bránu, vlaje

JAN SLOVÁK / * * *

Večer. Svítí lampa
za oknem – stromy, haluze.
Ticho uchopuje tělo,
pochovává obraz
nepřesný toho místa.
V horách navracím se cestů.
Pole na nebi, vinohrad,
rostoucí k zemi, zatížený
kameny, aby neodletěl.
Střídavý hukot.

Já nepevný
nedržím nic.
Torso nad vinohrady
sestupuje
k černé studni.
Lisuje ve vzdušné
nádoby.

PETR BORKOVEC / SILNICE SE STROMY

Dny, narudlé místnosti
s proměnnou okenní krajinou,
tabule skla, rám, vápno parapetu –
pokaždé jinak, vždycky v jiném květu.

Všechno se mění s jiným názorem,
tak, jak jej nese každá nová chvíle,
říká Saikaku ústy kjótské mistry.
Deník si nevšímá tolika dní,

onen soumrak tam není, ohyb, fialovění
cesty pár minut od vsi, ptačí zpěv
střídal zpěv netopýrů, asphalt, lesk
plaval nám pod nohama, a topoly,

zelené elipsy topolů.
Byli jsme tři, vlekli jsme se, a vítr
přebíhal silnici jak poděšená zvěř.
Soumrak byl tlak, byl pohyb, tah někam.

A tam jsem uviděl tu popelavou škálu,
jak vzduch obrátil listy na topolech,
tři bílé košile mlátící se
ze strany na stranu u luskového pole,

vzdálené zvuky, na něž dopadalo světlo,
i hada prachu, jenž se k nohám stočil,
tři tváře Sindibádů bez paměti,
s krásnými skvrnami očí.

JIŘÍ MĚDÍLEK / * * *

Pije tě strach,
jenž zadržává slova.
Ta mrtvá tvář
na chvíli poděsí.
Vyrudlé listí
padá v čtverec dvora.
Umrzlý den.
Jsi v zahradě.
V zahradě dýmu kola.

PETR MADĚRA / * * *

Prasklé jablko na podzim.
V mírné vzdálenosti nad střechami
visí ohořelá hudba. Kloudná hodina
v sešněrovaných ulicích.
Mlha se rozpíná a zvlhlá kůra stromů
studí za pletivem. Matná světla
sdrátují oči vlákny odlesků.
Povlečené jazyky lamp.

KAREL KŘEPELKA / PERIFERIE V.

Země
až do dřene hlíny
opuštěná
Bohem opuštěným
Jen to je přítomnost
Co vyhláno je pouhou současností
Panelová hradba
na obzoru
střeží Boží nepřítomnost
až k zajíknutí prachu,
který konečně poklekl
v hlíništi
s odkrytým hrobem
skrčeného dítěte,
kde krom nádob s obilím
je i chrastítko
z lebky Anděla

VRATISLAV FÄRBER / * * *

v těchto dnech se mnou tady je
tak usměvavý podzim
krok do sluneční árie
pomalu se spouští

dvím se dlouze do dálek
kde měkce padá listí
v tak sluneční náladě
zvolna zraji k smrti

MARTIN JOSEF STÖHR / SPÁČ

Tětiva úzkosti napjatá k ráně,
řinčí psí pláč.
Andělé stahují sukno tmy k hraně –
Nocí jde Spáč.

Když přes rošty oblohy
z mlýnice boží,
propadá sněžná sůl, svěcené peří,
buď tajemstvím klíčníků:

Pán je bůh D v e ř í .

ROSTISLAV VALUŠEK / K RÁNU

K ránu hvězd ubývá
a plachty snů dřaví

Ty nevidíš že nebe
smutící patinu mělo

Dříve než zkrvavělo
jitro stříbrné
do srdce mého
po střenku sjelo

MARTIN SOUČEK / * * *

je klid jen zdánlivý
(jak mraky na obloze)
a má duše
(v zinním lese)
naříká
když pasti
(jsou prázdné)

JAROMÍR ZELENKA / NEDVĚŽÍ

Na pláni, nahoře, už nejede se proti čemu.
Kdo řekne vyhoštěnost tu, pohrdne polem,
jak nežal by nikdy, zoraným polem, které je uléhání.
Smrt obrousila mě, pomáhá žít.

Miluji hněď, obrácenou hlínu. A ony též,
svítivé vrány, do jejichž slétání jacísi bílí ptáci,
tak necizí zde, v klouzli v sevřených hejnech,
a družně vyzobávají, co ukrylo do země léto.

Oblétaná holost jak slavnostně je čistá.

O stovky postrků obručí dál potkávám paní,
jež sbírá šípky. (Sbírá, vždyť trpké se netrhá,
a blíží se zima.) Říká mi: Vy jste tak veselý,
cožpak vás netísni listopad? Pohledte kolem: mrtvo.

A dřív než já úlevně lekne se: ozim,
v důvěře vzrostlý, jako by rostl i z nás,
neztajitelný smích každé už poslední zimy.

U Netluk Hubertova jízda, teplo jde z koní.

VĚRA JIROUSOVÁ / * * *

Modrý les a modré vody
na obzoru
nahoru a dolů schody
blízko tady
šedé větve v šedé vodě
kotví lodě se stožáry
v žáru šedé
cesta z břehu na břeh vede

v šedé vodě šedé kmeny
k břehu na ramenou nesou
Jezulátko
– když tu obr Kryštof není
stejně jako zrcadlení

uspořádal Štěpán Nosek

Řisuty, Libčevesko, lednový list z kalendáře pro rok 1997, foto Filip Blažek

